

monumentele patriei noastre

D.M.A.S.I.

inv

2159

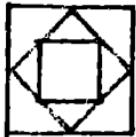
1350

D4

MONUMENTE MEDIEVALE DIN MEDIAȘ

EUGENIA GRECEANU

D.M.A.S.I.

DIRECȚIA MONUMENTELOR,
ANSAMBLURILOR ȘI
SITURILOR ISTORICE
BIBLIOTECĂ

Cota cărții:

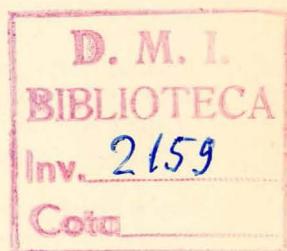
Inventar: .. **2159**.

MONUMENTELE
P A T R I E I
N O A S T R E

II 1350

EUGENIA GRECEANU

MONUMENTE
MEDIEVALE
DIN MEDIAŞ

205 cm

EDITURA MERIDIANE

Bucureşti, 1968

D.M.A.S.I.

BIBLIOTECĂ

Nr. inv. 2159

C o p e r t a : Vedere generală a Mediașului, privit dinspre sud.

Foto g r a f i i l e de Iosif Fischer
P l a n u r i l e de arh. E. Greceanu și arh. H. Fabini

Se poate spune că un oraș vechi reprezintă o stare de spirit, sufletul așezării — transformată dintr-o aglomerare de construcții într-o compoziție urbanistică — fiind rezultanta strădaniilor și talentului celor care, în anumite condiții istorice, au trăit, au muncit și au luptat în acel loc.

Stratificarea experienței seculare a generațiilor care au modelat orașul, imprimă o notă personală traseelor străzilor, proporțiilor generale ale caselor, coloritului, pînă și lumini difuzate de ziduri, solicitînd atenția trecătorului pentru a descifra înțeleasurile ascunse în privirea de piatră a clădirilor.

Sunt orașe care prin pitorescul lor trezesc de la prima vedere imaginația vizitatorului. Călătorii cci mai indiferenți sunt atrași la fereastra trenului în momentul când Sighișoara își desfășoară panorama dealului pe care se cațără zidurile de apărare și casele din cetate, ascensiuncă culminată de accentul vertical al unei biserici gotice. Tot așa se întimplă cu Sibiul, Sebeșul, Brașovul și multe altele. Sunt însă alte orașe care își dezvăluie doar treptat farmecul, cunoașterea lor reclamînd întoarcere în timp și răgaz. Mediașul aparține acestei ultime categorii.

Situat în mijlocul podișului Transilvaniei, pe valea Tîrnavei Mari, într-un peisaj de dealuri cu coame ușor ondulate, Mediașul medieval, delimitat de zidurile cetății, este aproape în întregime păstrat, însă așezarea sa pe un teren cu denivelări mai greu perceptibile și dezvoltarea masivă a cartierelor noi ascund vizitatorului neprevenit ansambluri reprezentative ale artei feudale, colțuri pline de poezie și străzi a căror ambianță poartă amprenta unor autentice creații artistice.

Lucrarea de față își propune să înlesnească cunoașterea acestui vechi oraș, prezentîndu-i monumentele în lumina dezvoltării sale istorice.

Locul pe care se ridică astăzi orașul Mediaș a fost populat din cele mai vechi timpuri. Săpăturile arheologice au scos la iveală unelte din neolitic, ceramică și obiecte de metal din epoca bronzului, precum și urmele unei așezări din epoca fierului, întărită cu sănț și val de pămînt. Din perioada pătrunderii celților s-au găsit morminte de incinerație, databile în intervalul secolelor III și II i.e.n., care conțineau vase de lut, coliere, brățări de bronz și obiecte de uz casnic.

Teritoriul actual al Mediașului a fost locuit și în timpul statului dac. O monedă dacică de argint, imitând modelele macedonene care purtau imaginea lui Filip al II-lea, a fost găsită, în 1955, la locul numit „Baia de nisip“, iar la est de oraș s-a descoperit, înainte de primul război mondial, un tezaur dacic cuprinzînd 53 obiecte de podoabă, în majoritate din argint. Este probabil că așezarea dacică de la Mediaș a continuat să existe și după cucerirea romană, așa cum s-a întîmplat la Sighișoara și la Bratei, localități situate pe vechiul drum roman de pe valea Tîrnavei Mari. Este însă posibil ca la sfîrșitul incursiunilor provocate de migrația popoarelor să nu fi existat aici la începutul celui de al doilea mileniu decît un simplu sat.

Așezarea Mediașului apare în documente în perioada de consolidare a stăpînirii statului maghiar asupra Transilvaniei, locuită de o veche populație românească. Regii unguri au atras de partea lor pe unele căpetenii locale românești — care s-au supus statului feudal maghiar pentru a-și păstra privilegiile, alcătuind împreună cu pătura suprapusă a cuceritorilor, clasa marilor stăpîni de pămînturi — au organizat comitatele regale în jurul vechilor cetăți feudale găsite aici și au adus coloniști secui și sași la granița teritoriului cucerit în acea vreme.

Deși constituiau majoritatea populației, românii din Transilvania au fost lipsiți de drepturi politice și economice, ajungînd, în cea mai mare parte, în stare de dependență.

Cu toate că a fost cucerită de regatul feudal maghiar, (sec. X—XIII), Transilvania nu a fost încorporată organic în acest regat, ea păstrîndu-și forma veche de organizare în voivodat. Unii din voievozii Transilvaniei, deși erau considerați dregători ai regatului maghiar, au manifestat tendințe puternice de autonomie față de regele maghiar.

Prima mențiune documentară despre Mediaș datează din 1267, iunie 3, cînd regele Ștefan cel Tânăr înapoiază lui Nicolae, voie-

vodul Transilvaniei (1263–1270), moșile bunicului său și anume „pe cele numite Jula, Mediaș, Micăsasa, Sînmiclăuș și Dupușul, împreună cu toate folosințele și cele ce se țin de ele, pe care le-a stăpînit sus-zisul bunic prin drept de moștenire“. Rezultă din document că cel puțin trei generații anterioare voievodului Nicolae și-au transmis proprietatea asupra satelor menționate, fapt care permite să se presupună că aceste așezări existau în a doua jumătate a secolului al XII-lea.

Înaintarea după 1100 a stăpîririi regatului maghiar asupra văii Tîrnavelor a implicat luarea în stăpînire a teritoriului de către rege și împărțirea lui între feudali maghiari.

În 1267, Mediașul era deci un sat pe un domeniu feudal și era desigur locuit de români, deoarece privilegiile coloniștilor săși nu erau compatibile cu regimul posesiunilor feudale. Existenza domeniilor feudale în zona Tîrnavei Mari explică colonizarea tardivă cu săși a acestui teritoriu, unul din cele mai fertile ținuturi ale Transilvaniei, deoarece coloniștii au fost așezați mai întâi pe „pămîntul regelui“ și abia după aceea pe unele proprietăți ale feudalilor.¹

Colonizarea săsească în Mediaș a avut loc curînd după 1267, deoarece în 1283 satul apare în documente sub numele de „Villa Medyes“, aparținînd celor două scaune săsești de Mediaș și Seica Mare. Denumirea de „scaune“ corespunde unor forme de organizare administrative și judecătoarești, adoptate probabil de coloniștii săși și secui sub influența modului de organizare a obștiilor țărănești autohtone. La Mediaș, coloniștii au locuit inițial cu români, separarea teritorială intervenind, după cum vom vedea, mai tîrziu. Situația coloniștilor germani a fost însă favorizată de numeroase privilegii fiscale și comerciale, precum și de o oarecare independență față de voievodul Transilvaniei (după 1402) și față de episcopul romano-catolic de la Alba Iulia.

În 1395 au început incursiunile turcești în Transilvania și frecvența lor s-a intensificat în prima jumătate a secolului al XV-lea, pînă ce au fost frînate de efortul general al populației, sub conducerea lui Iancu de Hunedoara. Incursiunea din 1438, cînd a fost devastată toată partea de sud a Transilvaniei, a atras după sine o accentuată decadere economică a celor două scaune. Pentru a le ajuta, regele Vladislav Postumul a amînat, în 1455, plata impozitului anual de 40 de mărci de argint, „avînd în vedere săracia

¹ Franz Michaelis, *Beiträge zur siebenbürgisch-deutschen Siedlungsgeschichte*, în: Deutsche Forschung im Südosten, 2. Jahrgang, Heft 4, Sibiu 1943.

sașilor din cele două scaune săsești de Șeica și Mediaș, ca urmare a pustiirilor turcești...“. Concomitent a apărut preocuparea de a se asigura în mod deosebit apărarea Mediașului, datorită amplasamentului său pe un drum principal. În acest scop, regele Matei Corvin, prin documentul din 14 ianuarie 1477, a limitat participarea locuitorilor în armata regală la 32 de oameni, restul urmând să apere Mediașul. Cea mai importantă măsură de rezistență împotriva pericolului turcesc a fost însă crearea unor incinte de apărare alcătuite din turnuri unite prin ziduri cu drumuri de strajă.

Conform sistemului adoptat în numeroase sate săsești, prima incintă întărิตă a fost executată în jurul bisericii Sf. Margareta și este menționată documentar în 1450. Ea a constituit doar un loc de refugiu, fără a putea proteja casele din imprejurimi și, ca urmare, s-a simțit nevoia unor sisteme de fortificații care să înconjoare întreaga așezare. Ele au fost începute în 1480, sub forma unor valuri de pămînt dublate de șanțuri. Un ordin al regelui Matei Corvin, din anul 1486, specifică obligația ca toți cetățenii să ia parte la aceste lucrări, indiferent de starea lor socială.

Construirea zidurilor de apărare a început în 1490 iar în 1495, regele Vladislav al II-lea a dispus ca toți locuitorii satelor din cele două scaune să ajute la ridicarea lor prin căratul pietrelor. Un ordin din 1498 al aceluiași rege prezintă o deosebită importanță deoarece din el reiese că românii locuiau în interiorul cetății. În document se spune că intrucît regele a aflat că unii români (wolachi) și persoane de alte naționalități, „care locuiesc în acel oraș al nostru și în mijlocul lui“, refuză să ajute la construirea zidurilor de apărare, ordonă ca acele persoane, care nu vor lucra alături de sași, să fie izgonite din oraș.

În documentele din 1495 și 1498, Mediașul este denumit „civitas“, fapt care conștințează ridicarea așezării la rangul de oraș, titlu pe care îl va purta de aici înainte. Într-un privilegiu acordat de regele Ludovic al II-lea în anul 1517, prin care orașul primește dreptul de a sigla documentele cu ceară roșie, se amintește că Mediașul, care era înainte doar un tîrg (oppidum), a fost ridicat la rangul de oraș de către regele Vladislav al II-lea. Privilegiul din 1517 a fost acordat la cererea învățătului preot Iacob Piso, originar din Mediaș, care, datorită meritelor sale, a ajuns profesorul și apoi „sfetnicul de taină“ al regelui Ludovic al II-lea.

Incinta fortificată este terminată în 1534. În 1552, conducerea, în frunte cu judecătorul orașului, Simon Pellio, a rugat pe regele Ferdinand să le acorde dreptul promis de regele Vladislav, ca, odată cu terminarea zidurilor de apărare, orașul să devină sediul judechelui regal și centrul administrativ al celor două scaune. Dreptul

le-a fost acordat prin documentul din 25 martie 1552, care încheie astfel o luptă îndelungată pentru aceste prerogative între satele bogate din cele două scaune. Într-adevăr, după ce sașii din acest ținut au obținut, în secolul al XV-lea, dreptul de a-și alege juzii din mijlocul lor, fără ca alegerea să depindă de aprobarea voievodului Transilvaniei, s-a stabilit că adunarea provincială, convocată de judele regal și compusă din juzii locali și jurați, să poată fi întrunită în oricare din localități. Cele mai multe adunări s-au ținut la Mediaș, datorită poziției sale centrale, fără ca acest procedeu să aibă o bază juridică. În 1494 regele Vladislav al II-lea a ordonat ca judele regal să își aibă sediul în Mediaș, pînă ce se vor termina lucrările la incinta fortificată, urmînd ca, după aceea, să se stabilască alternativ în oraș pe timp de un an și în oricare altă așezare în celălalt an. Hotărîrea a stîrnit nemulțumirea satelor mai bogate ca Șeica Mare, Biertan, Richiș ș.a., fapt în urma căruia dispoziția a fost retrasă în 1496. Cu toate acestea, adunările au continuat să se țină în majoritate la Mediaș, iar în 1552 – cînd stabilirea sediului este definitiv legiferată – autoritatea orașului crescuse atât de mult încît nimeni nu a mai protestat împotriva interpretării tendențioase a documentului din 1494.

Terminarea fortificării a coincis și cu încheierea unei lupte îndîrjite a comunității împotriva încercărilor de aservire ale nobiliilor feudali. În linii mari, coloniștii sași au putut scăpa de iobăgie datorită înnoirii repetitive a privilegiilor lor, dar chiar în sinul populației săsești a apărut o diferențiere cu caracter de clasă între comiții sau greavii și patriciatul orășenesc, pe de o parte, și masa populației de rînd, pe de altă parte, cci dintii folosind toate mijloacele pentru a supune țărânamea și orășenimea săracă la felurite obligații cu caracter feudal. Familia greavilor din Mediaș, imbo-gătită prin achiziționarea unor terenuri nobiliare și susținută de regalitate, a încercat să-și aroge dreptul de a transmite ereditar demnitatea de jude (gref sau greav, denumire care nu trebuie confundată cu termenul Graf, specific organizării feudale apusene). Lupta pentru păstrarea de către comunitate a dreptului de alegere liberă a judecătorului așezării s-a desfășurat în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și de-a lungul întregului secol al XV-lea, ultimul proces al orașului cu Gaspar Greb de Megyes, numit de regele Ludovic al II-lea jude regal fără asentimentul orașului, avînd loc în 1524, cu zece ani înainte de încheierea lucrărilor la zidurile de apărare.

La jumătatea secolului al XVI-lea Mediașul era conturat atât ca perimetru, cât și din punct de vedere al rolului său de centru político-administrativ al celor două scaune.

Pentru a înțelege în adevăratele sale proporții efortul pe care l-a reprezentat fortificarea orașului pentru comunitate, trebuie amintit că în 1522 Mediașul avea 2 400 de locuitori, deci aproximativ 500 de familii. Concentrarea și organizarea forțelor de lucru, reclamată de intensa activitate constructivă desfășurată într-un interval de cca 50 de ani (1480–1534), nu poate fi explicată fără a se ține seama de existența breslelor.

Breslele erau asociații de meșteșugari care lucrau în aceiași branșă, având interese economice identice și un statut comun. În cadrul fiecărei bresle, conducerea o avea un meșter care urmărea respectarea articolelor din statut și asigurarea bună calități a mărfurilor, având în plus obligația de a controla comportarea corectă a membrilor corporației în familie și în viață particulară.

Primirea în bresle era posibilă numai pentru locuitorii sași, fiind categoric interzisă acceptarea lucrătorilor de naționalitate română sau maghiară. Datorită acestor măsuri, activitatea lucrătorilor români a fost orientată în principal spre agricultură.

Bazîndu-se pe o bună organizare a procesului de producție și pe o atentă selecționare a mîinii de lucru, breslele aveau tradiții de execuție care însumau experiențe verificate și recunoscute folositoare. La Mediaș, locuitorii sași au practicat cu precădere meșteșugurile și negustoria încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea, dar procesul de organizare a breslelor și de afirmare a superiorității lor față de breslele celorlalte sate ale scaunului s-a desfășurat de-a lungul secolului al XV-lea, ajungînd la apogeu în secolul al XVI-lea. Pe lîngă breslele mari, care erau constituite de cojocari, țesători de lînă, cizmari, făurari și țesători de in, s-au dezvoltat breslele olarilor, lăcătușilor, dogarilor, funarilor, dulgherilor, curelarilor, zidarilor, tîmplarilor, măcelarilor, brutarilor, crotitorilor, șelarilor și a celor care tundea postavurile. În mod deosebit s-a remarcat activitatea breslei aurarilor, menționată pentru prima dată în 1494. Mărturia măestrii lor sănt vasele de cult ale bisericii evanghelice Sf. Margareta, printre care se remarcă în primul rînd un potir gotic tîrziu, împodobit cu ornamente vegetale în relief. Între lobii bazei se află figurile *Fecioarei cu pruncul*, ale celor trei magi și a doi sfinți, reprezentate cu o deosebită expresivitate. Potirul este databil la începutul secolului al XVI-lea. Dîntr-o perioadă mai tîrzie merită să fie semnalată o cană dăruită bisericii în 1651 și care este împodobită cu figurile alegorice ale răbdării, speranței și milei. Cana poartă inițialele meșterului S.G., care pot să desemneze pe aurarul Stephanus Gendert, menționat documentar în 1648, sau pe Stephanus Gresser, al cărui nume apare în 1652.

Tot în secolul al XVI-lea apar bresle cu un grad de specializare foarte accentuat: turnătorii de cositor, tăbăcarii de piei finc, pălărierii, rotarii, lucrătorii în aramă, strungarii, cei care fac firme, săpunarii, cei care ascut săgețile, pieptănarii și bărbierii. Între 1566-1620 este menționată breasla ceasornicarilor, iar în 1674 aceea a turnătorilor de clopote. Cu timpul au luat naștere în Mediaș mai mult de 30 de bresle.

Ridicarea incintei fortificate a Mediașului are loc în perioada de avînt a dezvoltării breslelor. Acest fapt nu reprezintă o coincidență, ci o legătură organică între cele două fenomene. În viața orașelor medievale, breslele, care constituau partea cea mai activă a populației, au îndeplinit un dublu rol: economic — prin organizarea producției și a desfacerii mărfurilor — și politic, prin apărarea drepturilor civice și a libertății orașelor.

O sarcină importantă a breslelor era întreținerea și apărarea turnurilor și a bastioanelor, atât la castel¹, cât și la incinta orașului. Din această cauză unele turnuri poartă pînă astăzi numele breslelor ce le aveau în grije, cum sint de exemplu turnurile funarilor și croitorilor din incinta castelului, iar în planul orașului din anul 1736 apar zece turnuri și bastioane ale cetății cu denumiri de bresle. Din documente se știe că turnul Forkesch se afla în grija a două bresle, curelarii și pielarii, care își păstrau aici armele. În 1604 breasla curelarilor cere sfatului să i se cedeze turnul funarilor care era în părăsire din cauza morții prin ciupă sau foamete a tuturor membrilor breslei funarilor.

Infringerea armelor maghiare de către turci, în bătălia de la Mohacs (29 august 1526), a avut drept urmare intensificarea luptelor între feudali, care — împărțiți în tabere adverse — au ales simultan ca regi ai Ungariei pe cei doi pretendenți la tronul devenit vacant: Ferdinand de Habsburg și Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei. Teatrul principal al luptei dintre cei doi adversari a devenit Transilvania, fapt care a atras nenumărate ciocniri și devenitări, în urma căroror au avut de suferit toți locuitorii. Ferdinand de Habsburg și-a asigurat alianța patriciatului orașelor săsești (cu excepția Brașovului) în timp ce Zápolya s-a aliat cu Petru Rareș.

¹ „Castelul“ este numele local al incintei fortificate din jurul bisericiei evanghelice Sf. Margareta, adoptat probabil spre a o deosebi de cetatea orașului. În limba română, prin „castel“ se înțelege reședința unui senior feudal prevăzută sau nu cu fortificații, același înțeles avindu-l și francezul „château“. În cazul Mediașului avem însă de-a face cu sensul cuvîntului latin „castellum“ care desemnează o cetate.

În urma luptei de la Feldioara, din anul 1529, în care trupele lui Ferdinand au fost învinse de Petru Rareș, armatele lui Zápolya au atacat și au ocupat orașele sășești rămase credincioase lui Ferdinand, printre care se număra și Mediașul. Urmele distrugerilor suferite de așezare în aceste lupte erau încă vizibile în 1565.

În 1534 sultanul Soliman a trimis la Ioan Zapolya pe omul său de încredere, Aloisio Gritti, cu diverse misiuni diplomatice, pe care acesta le-a folosit pentru realizarea planului său de a deveni rege al Ungariei. Aflind de aceste manevre, nobilimea, ajutată de o armată de 6 000 de moldoveni, l-a asediat pe Gritti în Mediaș. El s-a închis în castel cu suita sa turcească, însă a fost prins de Ștefan Mailath și i s-a tăiat capul. Ecoul acestor evenimente se regăsește în descrierea Transilvaniei¹ pe care o face Giovanandrea Gromo, colonel al mercenarilor italieni din suita principelui Ioan Sigismund. Vorbind despre Mediaș, el spune:

„Aici i s-a tăiat capul vestitului Aloisio Gritti de către acele popoare unite împotriva lui, din cauză că omorise — după cît se spune — pe episcopul Oradiei, Emeric Czibak², care avea multă putere în acea domnie. Aici se află camera în care locuia, aici este portița, deschisă în zid către cîmpia mlaștinoasă, prin care l-a condus în afara cetății un trădător, prefăcîndu-se că vrea să îl scape și l-a dat pe mină dușmanului împreună cu cei doi fii ai săi, cărora li s-au tăiat și lor capetele la cîteva zile după decapitarea tatălui lor și a citorva dintre credincioșii acestuia, de către Ștefan Mailath, moldovean³, care este acum voievodul acelei provincii“.

În 1541, în urma ocupării orașului de scaun Buda de către trupele sultanului Soliman al II-lea, Ungaria a fost transformată în pașalic turcesc, iar Transilvania și-a păstrat autonomia sub suzeranitate turcească, principalele urmări a fi ales de către dieta țării.

¹ Compendio di tutto il regno posseduto dal re Giovanni Transilvano e di tutte le cose notabili d'esso regno, raccolto per Giovanandrea Gromo, et dedicato allo ill-mo et ecc-mo sig-re Cosimo de Medici, duca di Firenze et Siena. — Manuscrisul se află la Biblioteca națională din Florența și a fost publicat cu comentarii și note de Aurel Decei în Apulum, II, 1943–1945, Alba Iulia, 1946.

² Emeric Czibak, guvernator al Transilvaniei în 1534, din însărcinarea lui Ioan Zápolya. A fost omorât la Felmer, în urma uneltirilor lui Gritti. Ucigașii săi și-au găsit sfîrșitul, împreună cu Gritti, la Mediaș.

³ Ștefan Mailath nu era moldovean, ci fiul unui boier român din Comăna (Tara Făgărașului).

Dieta Transilvaniei era alcătuită din reprezentanții celor trei „națiuni“ privilegiate (nobiliște maghiară, patriciatul săsesc și păturile dominante secuiești), ai celor patru religii recunoscute (catolică, luterană, calvină și unitariană), ai unor cetăți și orașe, precum și din reprezentanții personali ai principelui. Români, care constituiau majoritatea populației, erau excluși din adunare.

În Mediaș au avut loc numeroase întruniri ale dietei. În 1575 Ștefan Bathori, care prezida o ședință a dietei în interiorul bisericii Sf. Margareta, a primit solia polonă care i-a adus vestea alegerii sale ca rege al Poloniei. Pentru a sărbători acest eveniment, Ștefan Bathori a redus la un sfert impozitul anual al Mediașului și i-a dăruit și impozitul satului Velș, cu condiția ca sumele să fie utilizate numai pentru întreținerea zidurilor de apărare și a bisericii parohiale. În 1588 dieta a fost convocată la Mediaș de Sigismund Bathori, pentru a aproba izgonirea iezuiților din țară. Trebuie menționat că în 1543, o dată cu introducerea Reformei în Mediaș, fuseseră izgoniți călugării franciscani, iar în 1572 avusește loc în biserică Sf. Margareta sinodul preoțimii săsești pentru adeărarea oficială la luteranism sau Reformă.

În 1585, domnul Țării Românești, Petru Cercel, fiul lui Pătrașcu cel Bun, s-a refugiat în Transilvania, deoarece se aștepta să fie mazilit de către turci. Mica oaste pe care o luase cu el l-a trădat și i-a prădat avereia. Domnitorul a fost luat prizonier lîngă Mediaș și întemnițat în cetatea de la Hust din Maramureș, de unde a evadat abia peste doi ani, pentru a fugi în Italia.

În martie 1599, dieta s-a întrunit la Mediaș pentru a alege ca principe al Transilvaniei pe cardinalul Andrei Bathori. El va fi înfrînt la Șelimbăr, în luna octombrie a același an, de către Mihai Viteazul, ale cărui trupe au ocupat Mediașul în 1600.

La acea dată (1600), Mihai Viteazul se intitula „domn al Țării Românești și Ardealului și Moldovei“. El a realizat, astfel, cea dintâi unire politică a întregii țări, reconstituind cadrul politic unitar al poporului român. Această unificare nu s-a putut menține pe o durată de timp mai lungă din pricina unor condiții istorice specifice.

După asasinarea lui Mihai Viteazul, la 9 august 1601, s-au intensificat luptele între partida imperială și cei care luptau pentru autonomia principatului Transilvaniei, fie chiar sub suzeranitate otomană. Mediașul, la fel cu celelalte orașe săsești, și-a continuat politica de susținere a imperialilor, ceea ce a atras atacarea și devastarea orașului în 1603 de Moise Szekely și în 1606 de trupele lui Bocskai.

O perioadă de echilibru și înflorire economică a reprezentat-o domnia lui Gabriel Bethlen (1613–1629). El a convocat prima sa dietă la Mediaș în 1614. Asasinii domnitorului precedent, Gabriel Bathori, care se așteptau să fie răsplătiți pentru fapta lor, au fost aruncați din turnul mănăstirii franciscanilor și tăiați în bucăți.

Desele vizite princiare și convocarea dietelor la Mediaș apăsau greu asupra venitului orașului, datorită cheltuielilor de reprezentare. Statutul din 1621 prevedea: „Dacă în oraș se întunesc dicta, principale și oamenii lui trebuesc hrăniți fără plată timp de trei zile, iar poporului trebuie să i se dea vin“. La plecare, sfatul asigura proviziile de drum ale alaiului și toți oamenii de curte, de la nobili pînă la slugi, primeau felurile daruri, în bani și obiecte, în timp ce principelui i se dăruiau de obicei vase de argint și aur.

În secolul al XVII-lea se accentuează conflictele cu caracter social, apărînd lupte între țărani și patriciatul din Mediaș, care urmărise consecvent o politică de clasă, manifestată, de exemplu, în 1562, prin contribuția cu bani la înăbușirea răscoalei secuilor împotriva exploatarii feudale. În 1673 țărani din Bierțan și Mojna au reclamat reducerea dărilor față de oraș, lucru pe care senatul l-a aprobat numai de frica răzvrătirii.

Înfrîngerea turcilor sub zidurile Vienei în 1683, la Buda în 1686 și la Mohacs în 1687, a pus capăt suzeranității turcești asupra principatului autonom al Transilvaniei, instaurînd pe cea austriacă. Suveranitatea a fost impusă prin tratate diplomatice simulse cu forță, datorită ocupării principatului de către armatele imperiale. O garnizoană austriacă a fost încartiruită la Mediaș, în 1687, pe socoteala orașului, care s-a împrumutat cu 1.000 de florini la preotul din Mojna, pentru a face față cheltuielilor.

Habsburgii și-au aliat clasele dominante, dăruindu-le o putere discrețională asupra iobăgimii, exploatață mai crunt decît în timpul suzeranității turcești. Presiunile pentru unirea românilor cu biserică catolică au adăugat un nou ferment de nemulțumire.

Conflicttele de ordin social și religios au culminat cu răscoala condusă de Francisc Rakoczi II împotriva austriecilor și care a reunit oameni din toate clasele sociale și de toate naționalitățile. Ei au fost denumiți „curuți“ prin asemănare cu cruciații lui Gheorghe Doja. Între 1705–1708, Transilvania a trecut succesiv din stăpînirea curuților în aceea a imperialilor însă răscoala a fost definitiv înfrîntă în 1711 din cauza deosebirilor dintre interesele de clasă ale răsculaților.

Ca și în timpul suzeranității turcești, patriciatul din Mediaș a continuat să fie un partizan credincios al Habsburgilor. Ca urmare, orașul a fost asediat de curuți sub conducerea lui Simon Forgacs și a lui Lörincez Pekri, în intervalul 7 aprilie – 15 iunie 1705. După lupte îndărjite, în timpul cărora fortificațiile și casele din celate au avut mult de suferit, orașul s-a predat, plătind o despăgubire de 8.000 de guldeni. Un document interesant asupra acestei perioade a fost găsit, în 1965, în globul metalic de pe învelitoarea turnului Steingässer, grav avariat în 1705 și reparat în 1745, cu care ocazie a fost depus documentul în glob. Autorul documentului, senatorul și notarul Stephan Hann de Hennenheim, deplinează în termeni care reflectă mentalitatea clasei conducerii a Mediașului faptul că „... Necredincioasa ceată a Racoșianilor și-a făcut simțită lipsa de omenie a furiei lor și asupra acestui credincios oraș, atât asupra cetățenilor cît și asupra caselor, a zidurilor de apărare și a bastioanelor, în aşa măsură încât începi să tremuri și este îngrozitor numai să te gîndești la aceste fapte“.

Sub presiunea imperială, catolicismul a fost din nou admis în oraș, sfatul fiind obligat să cedeze, în 1721, vechea mănăstire din Zeckesch, ordinului franciscanilor. Acțiunea de propagandă catolică s-a manifestat și prin înființarea unei școli a ordinului piaților, instalată în clădirea din actuala Piață a Republicii, la nr. 13, construită în acest scop.

Reacția împotriva propagandei austriece pentru trecerea românilor la biserică catolică s-a manifestat cu deosebită intensitate în ținutul Mediașului. Statistica generalului Bucov, guvernatorul Transilvaniei, întocmită în anii 1760–62, consemnează existența în Mediaș a 24 de familii unite, față de 231 familii ortodoxe¹, dar este probabil că și puținii locuitori, care s-au lăsat ademeniți de foloasele materiale oferite celor care treceau la catolicism, au revenit la vechea lor credință, deoarece unirea a fost recunoscută oficial în Mediaș abia în 1816. În Măierime² populația românească a ridicat din vechime biserici de lemn ortodoxe³, ultima fiind biserică de lemn construită în 1787 și distrusă în timpul luptelor din 1848.

¹ V. Ciobanu *Statistica românilor ardeleni din 1760–62*, în: Anuarul Institutului de istorie națională, Cluj III, p. 688

² Prin „Măierime“ se înțelege cartierul românesc „extra muros“ al orașelor din Transilvania. Termenul provine de la cuvântul german „Meierhof“, care înseamnă gospodărie țărănească.

³ N. Iorga, *Neamul românesc din Ardeal și Tara Ungurească în 1906*, Buc., 1939, p. 241

O altă formă de luptă împotriva unirii a constituit-o intensificarea relațiilor culturale cu Țara Românească. La biserică Sfinții Arhangheli din Broșteni, înlocuită în secolul al XIX-lea cu cea actuală, se păstrează cărțile vechii biserici. Printre aceste cărți se află un liturghier, tipărit în 1729 la mitropolia Bucureștiului de către popa Stoica Iacovici și un octoih din 1742, tipărit la episcopia Rimnicului de popa Mihai Atanasievici¹.

Revoluția de la 1848, care a zguduit relațiile feudale și care a luptat pentru eliberarea națională a popoarelor asuprile, este legată în Mediaș de numele lui Ștefan Ludwig Roth și Ștefan Moldovan. Născut în 1796 la Mediaș, Roth își face studiile universitare la Tübingen și se întoarce în 1820 în orașul natal, fiind mai întâi profesor și apoi rector al gimnazului. Anul 1848 a găsit în el un luptător neînfricat pentru desființarea iobăgiei și egalitatea în drepturi a tuturor națiunilor conlocuitoare ale Transilvaniei. Datorită vederilor sale progresiste, el a fost judecat la Cluj, de un tribunal „de singe“ și executat „prin pulbere și plumb“, la 11 mai 1849. În sacristia bisericii evanghelice Sf. Margareta se păstrează haina pe care o purta când a fost împușcat, o näframă pătată cu singe și facsimilul unei scrisori — al cărei original se află în arhiva bisericii — adresată copiilor săi și scrisă cu trei ore înainte de execuție.

Lupta românilor pentru recunoașterea drepturilor lor ca națiune și ca populație majoritară în Transilvania a atras asupra locuitorilor din Mediaș nenumărate pagube. Biserica românească de lemn din Măierime a fost arsă în 1848.

Un rol însemnat pentru afirmarea drepturilor românilor din Transilvania în timpul revoluției de la 1848 l-a avut protopopul Ștefan Moldovan. Numit de Comitetul național din Sibiu viceprefect al prefecturii Mediaș și Sighișoara, el a organizat gărzi românești în toate satele. Spre sfîrșitul anului 1848 a fost trimis la Cetatea de Baltă, împreună cu Ștefan Ludwig Roth, pentru administrarea provizorie a comitatului Tîrnave. După ocuparea Mediașului de către armatele revoluționare ungurești, la 17 ianuarie 1849, Ștefan Moldovan a trecut în Țara Românească, de unde s-a întors peste cîteva luni, răminind în Mediaș pînă în 1852.

¹ Date culese pe teren de către istoriograful Ioana Cristache Panait, în cadrul inventariului monumentelor istorice din 1962–1966.

ORGANIZAREA INTERNA ȘI VIAȚA COTIDIANĂ

Administrația orașului se făcea de către sfat, denumit și „senat“ sau „magistrat“. Sfatul din Mediaș este atestat documentar în 1508. El se compunea din 12 membri, numiți senatori, care — pe măsura creerii unui patriciat — erau aleși exclusiv din familiile vechi și bogate. În favoarea lor s-a decis în 1674 ca senatorii să fie scuțiți de impozite, cu excepția contribuției la întreținerea bisericilor și a școlii, precum și a contribuției în caz de foamete.

Conducerea politică și economică a Mediașului și a celor două scaune, încredințată în primele secole unui prim jude, a aparținut primarului după 1552. Conducerea militară și jurisdicția aparțineau judeului regal (judex regius), ajutat de judele scaunului.

Pentru a controla activitatea sfatului, s-a instituit la Mediaș, la începutul secolului al XVI-lea, „adunarea celor o sută de oameni“, (centumviri) sau comunitatea orașului. Membrii comunității se recruteau indeosebi din rândurile meșteșugarilor, cu condiția ca aceștia să fie proprietarii unei case.

Impozitele erau stabilite de către sfatul orașului pentru toate așezările din cele două scaune, avantaj exploatați adesea de către Mediaș în favoarea sa. Astfel, în 1670, reprezentanții satelor s-au plins că sunt mult mai încărcați cu impozite decât locuitorii orașului și au cerut ca acestea să fie stabilite direct de către Universitatea săsească.¹

Primarul supraveghează funcționarea breslelor, conform statutelor respective și coordona activitatea acestora în toate așezările celor două scaune.

După primar și juzi, funcționarii mai importanți erau notarul și edilul denumit și „villicus“, acesta din urmă având sarcina de a urmări toate problemele legate de gospodăria orașului.

Alte funcții plătite de sfat erau: bucătarul orașului, care pregătea masa cu ocazia primirilor oficiale, orașul având și o bucătărie situată în strada Forkesch; „balneator“ care supraveghează funcționarea băii orașului, așezată în 1601 pe „ulița băii“ (actuala stradă a Turnului) și mutată apoi pe „ulița noroioasă“ (str. Tăbăcarilor); „magister postarum“ care asigura transportul călătorilor și al scrisorilor, având în grije și caii de schimb.

¹ Formă de organizare teritorială și politică a scaunelor săsești condusă de comitele sășilor, care era judele regal al Sibiului.

O funcție specifică unor vremuri de nesiguranță o avea trimitoarea orașului, care stătea de pază în turnul bisericii Sf. Margareta, denumit din această cauză turnul trimitoarilor. El avea obligația de a semnala prin sunete de trompetă apropierea dușmanului, izbucnirea incendiilor, intrarea în oraș a principelui etc. O neatenție din partea lui era sănctionată iar, în cazuri care puneau în pericol orașul, legislația prevedea pedeapsa cu aruncarea din turn.

Sfatul suporta cheltuielile pentru înarmare, plătind și pe mesenșugarii care făureau armele și le întrețineau în bună stare.

Toți cetățenii aveau obligația de a lucra în fiecare an la repararea zidurilor cetății și de a apăra orașul în caz de război. În 1661, sfatul și comunitatea hotărăsc că acei locuitori care vor fugi în timpul asediilor, își vor pierde toată averea „și nu vor mai avea nimic de cerut de la ai lor după ce dușmanul se va retrage“. Începând din secolul al XVII-lea orașul era apărat și de mercenari (trabani) plătiți de sfat.

În afara de nenorocirile provocate de războaie două calamități naturale s-au abătut în repetate rânduri asupra Mediașului: ciuma și incendiile.

Din cauza lipsei canalizării, a terenului mlăștinos și a apelor infectate, epidemiiile de ciumă apăreau periodic. Numai în secolul al XVII-lea sunt consemnate 10 epidemii, cea din 1633 soldându-se cu 800 de morți. În 1646 mureau între 9 și 14 oameni pe zi. Între 1653 și 1661 au loc cinci epidemii de ciumă, în urma cărora populația scade atât de mult încât sfatul și comunitatea hotărăsc, în 1664, să scutească de impozite pe timp de doi ani pe acei locuitori de la sate care vor accepta să se mute în oraș, reconstruind și reparând gospodăriile rămase pustii prin moartea proprietarilor.

Incendiile izbucneau adesea, fiind favorizate de aglomerarea caselor, acoperite în majoritate cu șindrilă. Numai în 1588 sunt distruse 47 de case în Strada Nouă (actuala stradă Gh. Doja). Pentru prevenirea incendiilor, sfatul emite numeroase ordonanțe. Astfel este interzisă depozitarea lemnelor lîngă casă, tîrgul se ține în afara orașului, porcii se pîrlească iarna numai pe uliță cea mai largă, iar fumatul este aspru pedepsit. Sanctiunea pentru încalcarea acestei dispoziții constă în plata pe loc a 5 florini.

O interesantă imagine a orașului, aşa cum arăta în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ne este redată de Giovanandrea Gromo în descrierea Transilvaniei, despre care s-a vorbit mai sus. Mediașul este prezentat ca „un oraș mare, fără vechime (non antica), foarte ruinat și cu puțini locuitori, deși aici se face un comerț intens

cu pînză din cînepă și în, care se vinde la un preț foarte scăzut; cele mai multe case sunt din piatră și foarte frumoase, dar mai sunt și numeroase case de lemn; parte din străzi sunt pavate cu grinzișoare din lemn și sunt foarte noroioase". Iar ca impresie finală, Gromo adaugă că Mediașul i se pare a fi cel mai melancolic oraș din Transilvania („infine, a me pare la puț melanconica Citta di quel Regno“).

Un statut din anul 1621, care cuprinde dispozițiile amănunțite privind organizarea administrativă a orașului, ne redă unele aspecte interesante ale mentalității și ale vieții cotidiene din acele vremuri. Terenul din interiorul fortificațiilor aparținea exclusiv sașilor, statutul interzicînd vînzarea către persoane de alte naționalități, atât a caselor, cât și a terenurilor libere. Această măsură este întărită în 1683 printr-o nouă hotărîre, conform căreia cel ce va vinde „străinilor“ casa sau pămîntul din oraș, nu numai că își va pierde dreptul de moștenire, dar va fi alungat din oraș „cu rușine și băjocură“.

Viața orășenilor era reglementată cu strictețe. Poarta cetății se închideau seara și nimeni nu putea intra sau ieși din oraș în timpul nopții, decât cu aprobarea primarului. Ucenicii și tinerii nu aveau voie să se plimbe noaptea pe străzi. Jocul de cărți și zaruri pentru bani era aspru pedepsit.

O serie de prevederi asigurau ordinea în cadrul ședințelor sfatului. Astfel, erau stabilite amenzi pentru întîrzierea la adunări după ce clopotul a sunat de trei ori (25 de dinari), pentru venirea la sfat în papuci sau în mantie (vinovatul trebuia să plătească un prînz) și pentru insulte în timpul discuțiilor (pe deosebit o marcă de argint).

VIAȚA CULTURALĂ

Fără a concura cu Sibiul sau Brașovul, Mediașul a avut o viață culturală în continuă ascendență, care a creat mediul necesar dezvoltării unor însemnante personalități.

În veacul al XVI-lea, Christian Schesaeus — prim preot al bisericii Sf. Margareta, unde este îmmormînat în 1585 — scrie epopeea *Ruinae Pannonicae*, în care prezintă istoria Transilvaniei între 1541 și 1571. Această lucrare, redactată sub influența lui Virgiliu, se distinge prin realismul său, în special în prezenta-

rea răscoalei secuilor din 1562. Schesacus este considerat unul din cei mai mari scriitori umaniști de limbă latină din Transilvania, opera sa curpinzând — în afară de epopcea amintită — ode, elegii și o expunere a evoluției Reformei.

Învățămîntul a avut un însemnat rol cultural. Date documentare asupra existenței unei școli a orașului (schola civitatis) apar abia la sfîrșitul veacului al XVI-lea, însă se presupune că instituția funcționa încă din secolul al XV-lea. Organizarea școlii este consemnată în 1637 într-un regulament întocmit de rectorul Mathias Miles. Materiile de studiu erau: limbile latină și greacă, logica, retorica, poezia, învățămîntul religios și muzica. O mare atenție se acorda învățămîntului limbii latine, care se utiliza și ca limbă de predare a celorlalte materii, iar principalii autori studiați erau Virgiliu, Cicero, Horațiu și Ovidiu. În secolul al XVIII-lea, programul școlii se îmbogățește progresiv, evoluind spre organizarea superioară a gimnaziului (liceul clasic) din veacul următor.

Nu se știe cu precizie unde se afla localul școlii înainte de 1713, cînd se construiește clădirea de pe latura nordică a castelului, denumită astăzi școală veche, dar care la data ridicării ei, purta numele „schola nova“.

Dintre rectorii școlii din Mediaș, s-au distins prin activitatea lor culturală: Andreas Graffius, rector între anii 1633—1636, autorul unei mușcătoare satire la adresa preoțimii săsești, intitulată *Pastor Transilvanus Saxon*, din cauza căreia a fost obligat să plece din țară; Mathias Miles (1660—1661) autorul cronicelor *Siebenburgischer Würgengel*, în care este prezentată istoria Transilvaniei, a Moldovei și a Țării Românești în veacul al XVI-lea; Ștefan Ludwig Roth (1831—1834), care — în afară de eminentul rol politic pe care l-a jucat — a avut și o bogată activitate literară; Andreas Gräser (1849—1855), autorul unor studii istorice de bază asupra Mediașului.

Un important eveniment cultural este adunarea în Mediaș, la 8 octombrie 1840, a unui grup de învățăți și iubitori de cultură care întemeiază *Asociația pentru cercetarea Transilvaniei*, (Verein für Siebenburgische Landeskunde) ale cărei publicații au cuprins studii și materiale documentare de mare valoare.

O activitate susținută pentru ridicarea nivelului cultural al românilor a depus-o Ștefan Moldovan, protopop al Mediașului între anii 1847—1849, care a renovat școala de lîngă biserică Înălțarea Domnului și a organizat înființarea a numeroase școli românești în cadrul districtului. El a strîns o vastă colecție de documente din anii 1075—1450, referitoare la românii din Transil-

vania și s-a ocupat de arheologie. O placă comemorativă aflată pe fațada clădirii unde a locuit Ștefan Moldovan (strada Piersicului nr. 7) consemnează activitatea depusă de acest animator al culturii românești în Transilvania.

E V O L U T I A C E N T R U L U I I S T O R I C

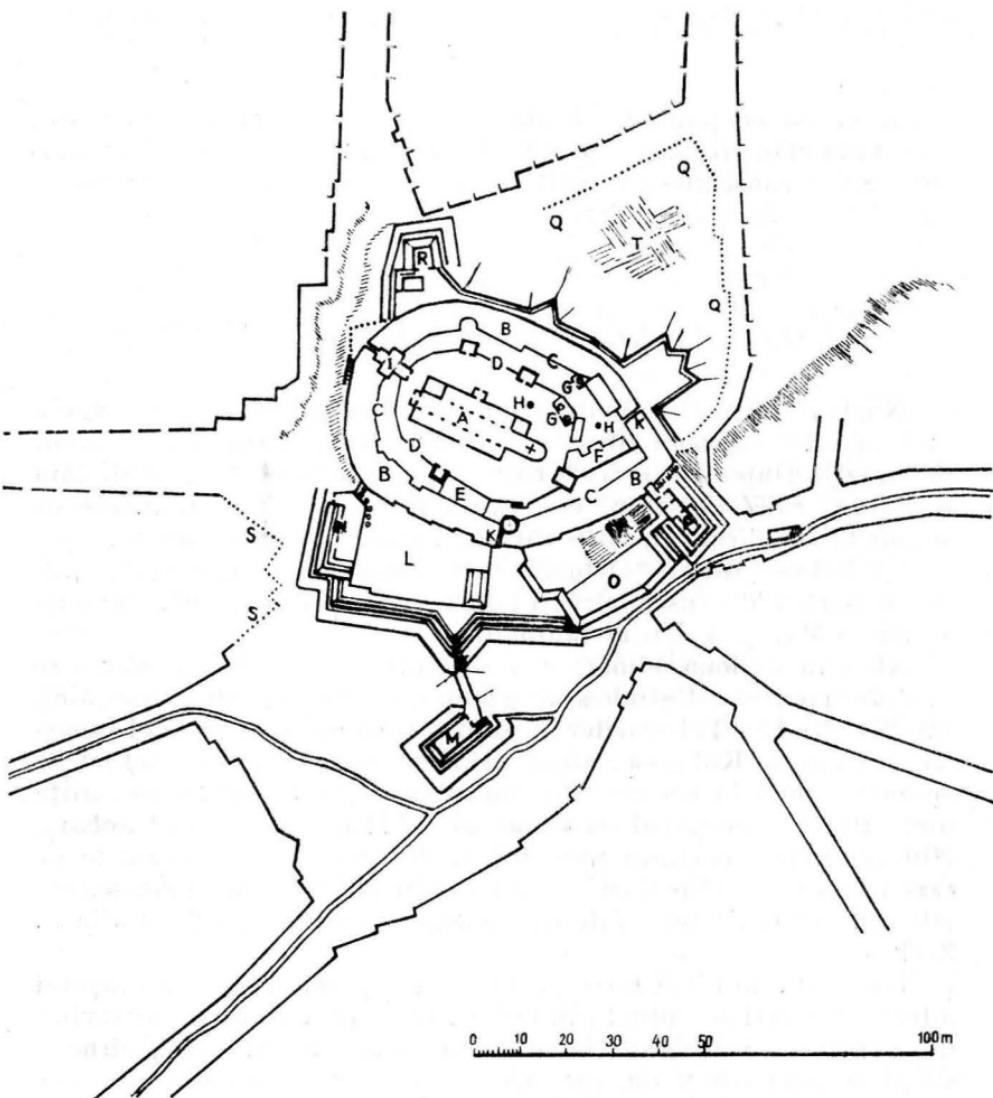
Nucleul inițial al Mediașului a fost amplasat în partea cea mai înaltă a așezării, denumită Zeckesch, delimitată în prezent de străzile După Zid și Viitorului. Alegerea locului a fost dictată de faptul că Zeckesch-ul era înconjurat de mlaștini, făcute de sinuozitățile Tîrnavei, care abia mai tîrziu au fost asanate.

Extinderea suprafeței locuite s-a efectuat mai întîi spre nord, — în partea de sus a străzii Lenin — și spre sud-vest, în zona străzii 8 Mai și a Uliței făfurilor.

Abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea, așezarea se întinde în partea mlaștinoasă dinspre vest și una din străzile de aici, actuala stradă a Tânărăilor, a păstrat pînă aproape de zilele noastre numele de Kotgasse, adică ulița noroioasă, spre deosebire de actuala stradă Lenin care s-a numit în vechime Steingasse, uliță pietruită. La începutul secolului al XVII-lea, cronicarul Johann Hutter explică originea numelui de Kotgasse prin necazurile pe care le aveau locuitorii cu vitele lor, care abia se tîrau prin noroaiile din piață. El amintește de asemenea că vechea piață se afla în Zeckesch.

Diferența de nivel între partea de est și cea de vest a orașului a fost mult mai accentuată în trecut. În 1912, cu ocazia lucrărilor de canalizare, s-au găsit, la adîncimile de mai mulți metri, bîrne și stilpi de lemn ale podurilor care asigurau trecerea peste pîrîul ce curgea prin strada Spitalului, Piața Republicii, strada Tânărăilor și strada Cooperatorilor. Tot atunci s-au descoperit și fundațiile unei mori, acționată de apă, în strada Spitalului.

Apărarea așezării a fost asigurată inițial numai de către castel, sub acest nume înțelegindu-se incinta fortificată a bisericii Sf. Margareta. Construirea castelului în veacul al XV-lea ne permite să apreciem că mutarea centrului din Zeckesch în actuala piață a avut loc după 1534, anul terminării cetății orașului, deoarece inițial era cu desăvîrsire interzisă construirea de case în jurul zidurilor castelului. De altfel, cea mai veche dată de care dispunem pentru casele din Piața Republicii este anul 1588 care se referă la casa primarului Hannes Schuller.

I. — Proiectul de fortificare a castelului și a pieței centrale, întocmit în 1705 de Giovanni Morando Visconti.

* În textul explicativ, propunerile — care nu s-au executat — sunt formulate la prezent și la trecut, ca și cum s-ar referi la o situație existentă.

- A. Biserica principală
- B. Şanţul cetăţii, mărginit cu zid
- C. Primul zid de apărare
- D. Al doilea zid de apărare, cu turnuri, care este cetatea propriu-zisă
- E. Casa sfatului, cu ziduri puternice, care se ridică deasupra caselor din exterior
- F. Casa preotului paroh
- G. Cupoare pentru mîncare
- H. Puțuri
- I. Poarta

- K. Poduri pentru legătura cu orașul
- L. Case cu două caturi avind în față întăritura (în formă de stea N.A.)* și care au primul nivel condamnat, răminând liber doar etajul
- M. Casa negoțului, cu un zid de apărare la etaj, cu sănț și cu legătura cu fortificația în formă de stea
- N. Parapet făcut la etaj, pentru a-l apăra de casele de peste drum
- O. Case la care primul nivel s-a umplut cu pămînt și pietre și la care, la al doilea nivel, s-a executat un parapet, care rămîne dominat de cetate
- P. Casă transformată în bastion, cu un sănț de apărare. Loc unde nu erau decât grăduri și curți cu grădini și case mici, care au fost distruse pentru a se obține un teren liber și pentru a întări sănțul cu un drum acoperit
- R. Casă foarte înaltă, dar dominată totuși de cetate și transformată într-un bastion cu sănț de apărare
- S. Case care vor fi dărimate pînă la primul nivel și care vor rămîne apoi dominate de parapetul de peste drum și de turnurile cetății
- T. Grădini între case

Cetatea orașului, executată între 1490 și 1534, a cuprins la început mult teren neconstruit și, pentru a favoriza dezvoltarea așezării, regele Ioan Zápolya a ordonat ca cei ce vor clădi case în oraș pe teren liber să fie scutiți de impozite pe timp de trei ani.

Un document important pentru cunoașterea etapelor de evoluție ale Pieței Republicii este planul întocmit în 1705, de Giovanni Morando Visconti, în vederea efectuării unei fortificări adaptată metodelor de luptă din secolul al XVIII-lea. Fronturile de est, sud și vest erau conturate în situația conservată aproximativ pînă astăzi. Castelul era degajat, cu excepția grupului de case alipit laturei sudice a sănțului de apărare. În mijlocul pieței se afla hala, construită pentru desfacerea mărfurilor breslelor. Ea a fost dărimată la începutul secolului nostru.

Un plan general al orașului, întocmit în 1736 de Johann Konrad von Weiss, este deosebit de prețios, prin minuțiozitatea indicațiilor sale, care ne permit să identificăm dispoziția fortificațiilor. Mai puțin detaliat, planul din 1750, al căpitanului Theumern, conține unele nominalizări care completează datele planului Weiss. Pe latura de sud a pieței apare școala piaților, construită desigur înainte de 1736, întrucât decroșul în unghi, vizibil în planul din 1705, nu mai este consemnat în 1736. Lîngă turnul Steingässer este indicat spitalul orașului, iar în apropierea porții Zeckesch, sub numele de vechea biserică evanghelică, este localizată biserică

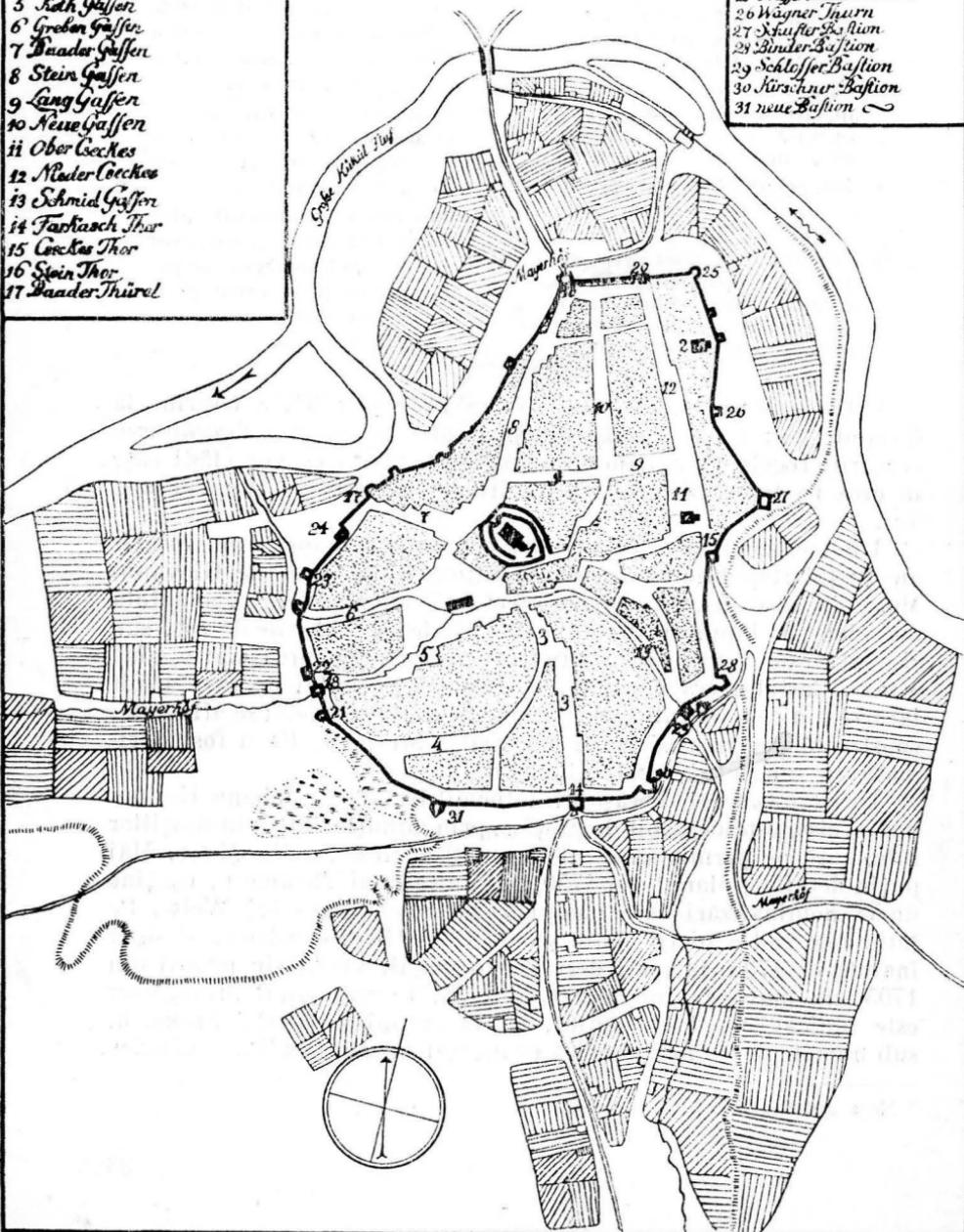
* Nota autoarei

GRUNDRISS VON MEDIES EXPLICATION

- 1 Die Dom Kirche
- 2 Das Franciscaner Kloster
- 3 Facknach Gassen
- 4 Kletten Gassen
- 5 Roth Gassen
- 6 Greben Gassen
- 7 Baader Gassen
- 8 Stein Gassen
- 9 Lang Gassen
- 10 Neue Gassen
- 11 Ober Coekes
- 12 Neder Coekes
- 13 Schmid Gassen
- 14 Facknach Thor
- 15 Coekes Thor
- 16 Stein Thor
- 17 Baader Thürel

EXPLICATION

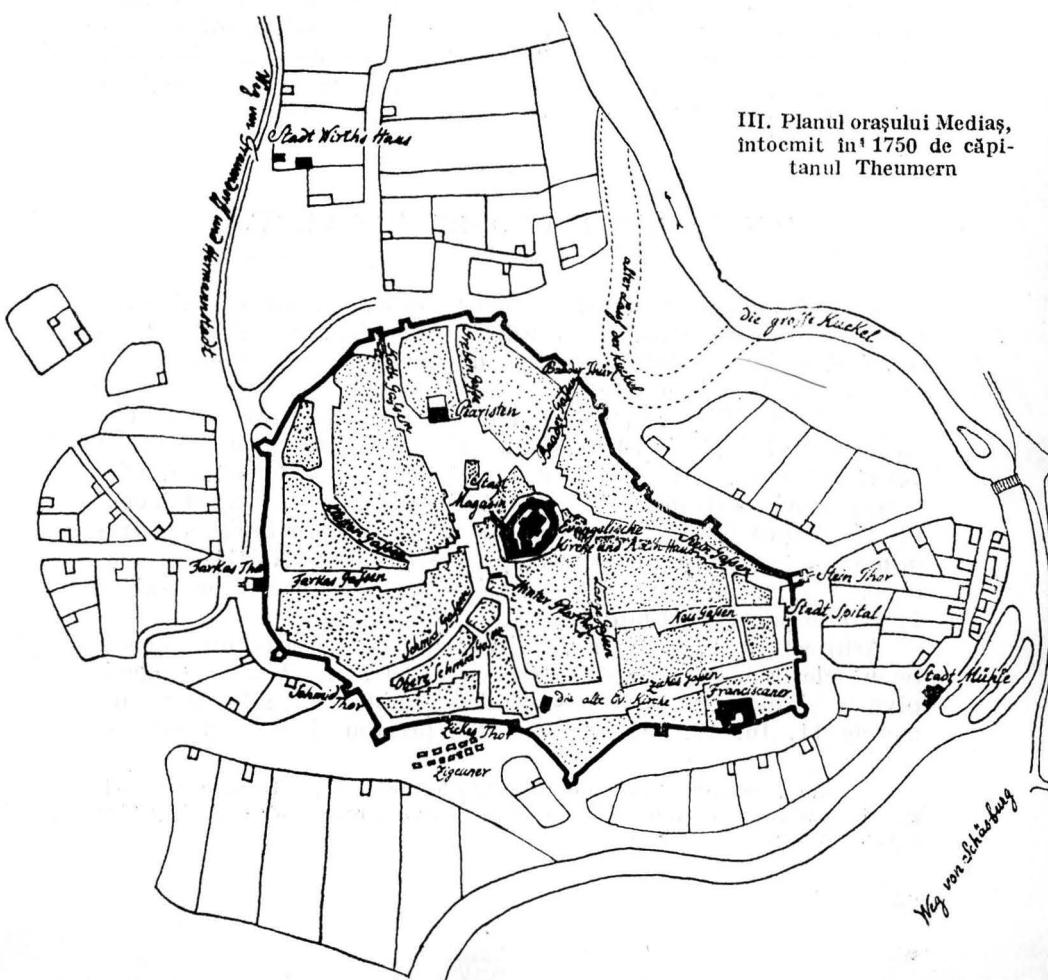
- 18 Schäffer Thürel
- 19 Schmidt Thürel
- 20 Eifzen Thürel
- 21 Schneider Bastion
- 22 Tuchmacher Thürel
- 23 Kampfmacher Bastion
- 24 Goldschmidt Thürel
- 25 Weberschnitl Thürel
- 26 Wagner Thürel
- 27 Käufler Bastion
- 28 Binder Bastion
- 29 Schlosser Bastion
- 30 Kirscher Bastion
- 31 neue Bastion ~

II. — Planul orașului Mediaș introemitt in 1736 de Johann Konrad von Weiss.

1. Biserica evanghelică Sf. Margaretă
2. Mănăstirea Franciscanilor
3. Ulița Forkesch
4. Ulița scaiților
5. Ulița noroioasă
6. Ulița greavilor
7. Ulița băii
8. Ulița pietrătă
9. Ulița lungă
10. Ulița nouă
11. Zechesch-ul de sus
12. Zechesch-ul de jos
13. Ulița făurilor
14. Poarta Forkesch
15. Poarta Zeckesch
16. Poarta uliței pietruite
17. Portița uliței băii
18. Portița uliței Roth
19. Portița uliței făurilor
20. Portița de fier
21. Bastionul croitorilor
22. Turnul postăvarilor
23. Bastionul pieptănarilor
24. Turnul aurarilor
25. Turnul cuțitarilor
26. Turnul rotarilor
27. Bastionul cismarilor
28. Bastionul funarilor
29. Bastionul lăcătușilor
30. Bastionul cojocarilor
31. Bastionul nou

**III. Planul orașului Mediaș,
introemitt in' 1750 de căpi-
tanul Theumern**

Sf. Nicolae, datând din secolul al XV-lea și care a fost ulterior distrusă. În Măierime, pe drumul Sibiului, se află un han al orașului.

În afara zidurilor cetății sunt indicate, în ambele planuri, sub numele de „Mayerhöfe“ (gospodării țărănești), zonele locuite de populația ce se ocupă cu agricultura și care era alcătuită în majoritate de români, fapt menționat documentar încă din 1617.

Comparind cele trei planuri, se constată că în prima jumătate a secolului al XVIII-lea se manifestă începutul fenomenului de invadare a fortificațiilor castelului și cetății prin locuințe care se alipesc zidurilor. Între 1705 și 1736 se ocupă cu clădiri spațiul dintre casa Schuller și șanțul castelului și se constituiesc case pe terenul de pe latura nordică a castelului, delimitat de strada Petru Rareș, teren indicat în planul Visconti cu litera Q, specificindu-se că aici nu erau decât grajduri și curți cu grădini. Între 1736 și 1750 apare primul grup de case care se alipesc în exteriorul zidului cetății, în zona dintre strada Tăbăcarilor și strada Cooperatorilor. Acest fenomen va continua în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, intensificîndu-se în veacul următor.

MONUMENTELE ISTORICE DIN MEDIAȘ¹

Primul contact cu centrul istoric al orașului, pentru călătorul care vine dinspre gară pe strada Tăbăcarilor, este *Piața Republicii*, dominată pe latura nordică de turnurile „castelului“ și cel al bisericii Sf. Margareta.

Casele din Piața Republicii datează, în majoritate, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și din prima jumătate a secolului al XVII-lea, fiind deci construite inițial în stilul Renașterii. Distragările provocate de diferite asedii, și în special incendiul izbucnit în timpul luptelor din 1705 cu armatele curuților, au determinat unele reconstruiriri parțiale, în secolul al XVIII-lea, continuante la începutul veacului următor cu transformări decorative în stil neoclasic — Empire.

Arhitectura Renașterii transilvănenă se regăsește însă în sistemul de boltire, semicilindric cu penetrații, al unor ganguri, pivnițe și încăperi de locuit, ca de exemplu la casele de la numerele 11, 16, 17, 18, 20, 21 și 29, precum și în fragmente de

¹ Ordinea prezentării monumentelor istorice urmărește itinerariul unei vizite în interiorul orașului vechi, continuat cu un circuit independent pentru zidurile de apărare.

ancadramente sculptate în piatră, cum sunt: chenarul ferestrei de la etajul casei cu numărul 22 și fragmentul de ancadrament, datat 1699 și purtând semnul breslei măcelarilor, aflat în curtea casei de la numărul 30.

În Piața Republicii trebuie vizitată în mod special următoarele case:

Casa Schuller — Piața Republicii nr. 25 și strada Spitalului nr. 1 — este una din cele mai vechi case din oraș. Ea există în 1588, cînd aparținea primarului Hannes Schuller și a găzduit pe Sigismund Bathori cu ocazia dietei din acel an. Datele unor reparații sunt conservate pe steagul decupat în metal ce incunună coama acoperișului: 1675 și 1760. Clădirea se desfășoară în jurul unei curți interioare, ale cărei laturi lungi erau unite inițial prin arce, astăzi dispărute, dar care apar într-o fotografie veche, aflată în colecția Muzeului municipal. Pe două laturi ale curții, etajul prezintă o galerie deschisă, boltită în cruce, delimitată spre exterior printr-o suită de arcade sprijinite pe coloane de piatră bogat profilate. Galeria etajului se suprapune — pe latura scurtă a curții — peste gangul boltit al intrării, iar pe latura nord, peste o altă galerie cu arcade mai ample, rezemate de data aceasta pe pile patrate cu muchiile teșite. Înrudită cu unele elemente similare, care se găsesc la castelul Bethlen din Criș, la hanul „La mielul alb” din Sibiu, la casa Schobeln din Brașov și la alte monumente contemporane, compoziția galeriilor de la casa Schuller constituie una din cele mai elegante realizări în stilul Renașterii din Transilvania. Fațadele exterioare ale clădirii au fost mutilate prin deschiderea unor vitrine la parter și prin modificarea ferestrelor etajului, care — aşa cum apare într-o fotografie de la sfîrșitul secolului al XIX-lea — aveau ancadramente de piatră, compartimentate prin mici stilpi intermediari. Chenarele de piatră se păstrează sub tencuială. Fațada spre piață prezintă un element de mare valoare, și anume, chenarul arcadei gangului boltit, încadrat de pilaștri pe care sunt așeați doi lei de piatră, tratați într-o factură arhaică ce amintește sculptura leilor de la Turnul Sfatului din Sibiu.

Casa Rosenauer — Piața Republicii nr. 22 — este interesantă prin succesiunea etapelor de construcție, care condensează toată evoluția acestei părți a orașului. Clădirea, alipită zidului exterior al castelului, a fost ridicată după 1621, cînd era încă interzisă construirea lîngă șanțul cetății, și apare în planul lui Visconti din 1705. Arhitectura inițială a fost aceea a Renașterii, fază din care se păstrează un ancadrament de fereastră la etaj, în curtea interioară. Dispoziția extrem de compli-

cata a pivnișelor în partea opusă pieței, cu ramificații la diferite nivele, care nu corespund planului casei, conduce la ipoteza existenței unor galerii subterane, înglobate în clădirea actuală, care asigurau ieșirea din castel în cazul cuceririi lui.

Din istoricul casei¹ se știe că ea a fost cumpărată la jumătatea secolului al XIX-lea de negustorul Friedrich Rosenauer (1813–1873). Clădirea a trecut însă printr-o fază de mari refaceri, terminată în anul 1793, dată modelată în stuc pe fațada din curtea interioară. La acea dată au fost refăcute toate bolțile parterului, adoptându-se forma tardivă a boltirii „a vela“². S-au refăcut de asemenea planșele peste etaj, iar toate suprafețele tavanelor și ale bolților au fost împodobite cu stucaturi, a căror factură se regăsește în decorul baroc al ferestrelor fațadei din spre piață.

Casa Schuster — Piața Republicii nr. 14. Situată pe latura sudică a pieței, casa a fost probabil construită curând după 1705. Între 1783 și 1900 camera din față, de la parter, a fost folosită ca farmacie, având o intrare direct din piață, care a fost apoi desființată. Fațada elegantă, ritmată prin pilaștri și cornișe baroce are la ferestrele parterului grilaje cu motive florale artistic lucrate. Stucaturi variate ca desen împodobesc tavanele și bolțile camerelor.

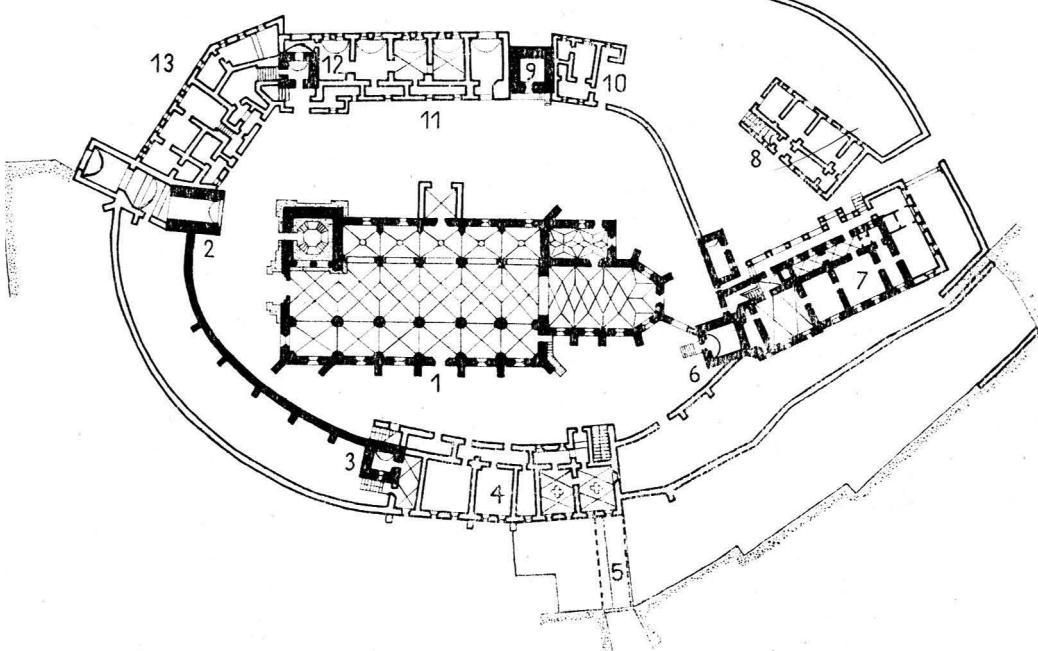
Scoală Pariștilor — Piața Republicii nr. 13. După restabilirea bisericii romano-catolice în Mediaș, ordinul călugăresc al pariștilor — care activa în special în domeniul învățământului — a construit în jurul anului 1736, pe latura de sud a pieței, o școală care a funcționat pînă în 1790, cînd clădirea a devenit proprietate particulară. Decorația fațadei a fost refăcută în stil neoclasic la începutul secolului al XIX-lea și se păstrează în această formă pînă astăzi, cu excepția parterului care este denaturat de o vitrină ce cuprinde tot frontul dinspre piață.

Încăperile vaste sunt acoperite cu bolți semicilindrice și „a vela“. Două scări de piatră dispuse simetric conduc din gangul boltit la etaj. Stucaturile, care împodobesc bolțile, subliniază arhitectura barocă a interiorului.

¹ Numeroase date asupra istoricului caselor din Mediaș au fost extrase din lucrarea în manuscris *Bemerkungen zu einigen alten Häusern der Stadt Mediasch* de dr. Viktor Werner.

² Prin boltă „a vela“ se înțelege o formă de boltire realizată pe plan dreptunghiular, cu raze de curbură diferite în sensurile longitudinal și transversal și care, privită din interior, are forma unei pinze de corabie fixată la colțuri și umflată de vînt.

Casa din strada Turnului nr. 2, a aparținut, pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, descendenților lui Petrus Hann, primar al Mediașului în 1617. O parte a casei a fost distrusă la începutul veacului nostru odată cu ridicarea clădirii Muzeului municipal, însă corpul conservat prezint o originală mo-

IV. — Planul castelului cu biserică evanghelică Sf. Margareta

*) Construcțiile indicate în negru datează din secolul al XV-lea și al XVI-lea

1. Biserica evangelică Sf. Margareta	8. Locuința capelanilor
2. Turnul clopotelor	9. Turnul funarilor
3. Turnul croitorilor	10. Casa în care s-a născut Stefan Ludwig Roth
4. Primăria veche	11. Școala veche
5. Scara acoperită	12. Turn de apărare înglobat în clădirea școlii vechi
6. Turnul Mariei	13. Școala nouă
7. Casa parohială	

delare a volumelor, adaptate terenului în pantă. În interior se află încăperi frumos proporționate, acoperite cu bolți semicilindrice cu penetrații sau cu tâvane drepte, dintre care unele au grinzi de lemn aparente. Bolțile și tâvanele tencuite sunt decorate cu slucaturi. O fotografie din 1912 redă aspectul casei înainte de dărîmarea corpului vestic, cînd se păstra încă învelitoarea de sindrilă, înlocuită ulterior cu șiglă.

Casa din strada Turnului nr. 6, a rezultat din unificarea a trei clădiri, existente în secolul al XVIII-lea, ale căror racordări sunt vizibile la acoperiș. Casa a fost utilizată ca han și apoi pentru negoțul cu vinuri, funcție pe care o păstrează parțial și astăzi. Parterul este integral boltit semicilindric și cu bolți în cruce, demnă de remarcat fiind ampoloarea încăperilor destinate comerțului.

Castelul și biserică evanghelică Sf. Margareta. Prima mențiune documentară a bisericii Sf. Margareta datează din 1447 cînd, în ziua de 23 iulie, preotul Cristian din Dumitra se ridică în prezența mai multor martori, clerici și laici, împotriva nedreptăților săvîrșite de episcopul din Alba Iulia. Actul însersis al protestului este întuit pe „ușa bisericii parohiale închinată fericitei fecioare și martire Margareta, în tîrgul Mediașului“. Cel mai vechi clopot poartă data 1449. Este probabil că în jurul acelor ani lucrările la biserică au fost întrerupte din cauza tulburărilor provocate de năvălirea turcilor în 1438. Redeschiderea șantierului a implicat modificarea structurii monumentului și biserică a fost terminată în 1482, conform cronicei lui Georg Soterius care preciza că pe turn era scrisă această dată.

Succesiunea etapelor de construcție ale bisericii Sf. Margareta poate fi stabilită în parte prin analiza structurii existente, însă trebuie precizat, că, sub numeroase aspecte, construcția ridică probleme ce nu vor putea fi rezolvate decît prin cercetări arheologice exhaustive, în cadrul unci viitoare restaurări.

Partea cea mai veche este colateralul nordic, conceput în ideea unci bazilici gotice, la care nava centrală, mai largă, se înalță deasupra navelor laterale. Colateralul, acoperit cu bolți gotice pe încrucișare de arce ogive, este despărțit de nava centrală prin arcade de piatră. Forma trilobată a acestor arce, rezultînd din intersecția unui arc semicircular cu un arc frînt, a condus la ipoteza unor arcade românești, supraînălțate în fază gotică, însă neregularitatea muchiilor în zona inferioară duce mai degrabă la ipoteza că arcele, inițial gotice, au fost modificate în secolul al XIX-lea prin cioplirea părților laterale. Nervurile bolților

se sprijină spre sud pe console profilate, încastrate în zidul desparțitor, în timp ce pe latura de nord ele se desprind direct din torurile care subliniază muchiile unor pile cu bază poligonală.

A doua etapă de construcție cuprinde sacristia și corul, compus din trei travee dreptunghiulare și o absidă poligonală. Etapa se diferențiază prin sistemul de boltire, caracteristic unei perioade mai tîrzii în evoluția goticului, prin apariția unui profil de piatră la soclu, care nu există pe fațada colateralului nordic și prin existența unui contrafort oblic la demarcația între sacristie și colateral. Corul este acoperit cu o boltă în rețea, ale cărei nervuri se desprind de pe capitelele unor coloane angajate cu secțiune poligonală, care nu ajung pînă la pămînt, ci se opresc pe console decorative cu motive vegetale puternice reliefate. La nivelul consolelor, un briu de piatră profilat înconjoară pereții corului. Sacristia este acoperită cu o frumoasă boltă în formă de stea.

În a treia etapă de construcție s-a executat nava centrală și colateralul sudic, părăsindu-se concepția bazilicală în favoarea tipului denumit biserică-hală, la care toate cele trei nave au boltile de înălțime egală. În consecință, colateralul sudic a fost boltit la aceeași înălțime cu nava centrală, adoptîndu-se, însă, tot sistemul bolților gotice pe încrucișare de ogive, în dorința de a se realiza o armonizare cu colateralul nord, spre deosebire de nava centrală care este acoperită cu o boltă în rețea. Separarea între cele două nave nu se mai face prin arcade ci printr-o suită de stilpi octogonali din care se desprind nervurile ambelor bolți.

A patra etapă de construcție pare să fi constat în prelungirea spre vest a bisericii cu încă o travee, pînă la limita apuseană a turnului trîmbițașilor. Adăugirea este perceptibilă datorită existenței unui contrafort oblic situat în cîmpul zidului și pe care se întoarce profilul de piatră al soclului, fără a mai fi continuat spre vest. Precizarea acestei etape este însă legată de problema perioadei în care a fost construit turnul trîmbițașilor.

Pozitia asimetrică, în colțul de nord-vest, a turnului și de crosarea sa în raport cu colateralul nord sunt cu totul neobișnuite față de planul general al bisericilor gotice. Acest fapt a generat ipoteza existenței unei biserici mai vechi pe locul celei de astăzi, care ar fi fost dărîmată, cu excepția turnului. Ipoteza a fost susținută și cu argumentul că, pe latura de est a turnului, se deschide spre navă o arcadă semicirculară, presupusă romanică, însă nu s-a cunoscut faptul că pe latura sud a turnului se aflau două arcade de factură gotică, înzidite ulterior și ascunse de tencuieli, prin

care se realiza comunicarea cu partea de vest a bisericii. Cum este greu de crezut că arcadele gotice ar fi fost deschise mai tîrziu, în condițiile dificile ale sprijinirii întregului masiv de zidărie de deasupra lor, se pune întrebarea dacă turnul trîmbișilor nu a fost ridicat în a patra etapă de construcție, concomitent cu prelungirea spre vest a colateralului sudic și a navei centrale, cu care se află în legătură organică. Este evident că presupunerea de față, ca și cele formulate de cercetătorii anteriori, constituie doar ipoteze a căror verificare este din nefericire îngreunată de îmbrăcarea în beton armat a pereților turnului, cu ocazia consolidării lui în 1927. Turnul trîmbișilor a ajuns la înălțimea actuală în 1550, iar în 1551 s-a executat învelitoarea finală, încadrată de patru mici turnuri de colț care simbolizau dreptul orașului de a aplica pedeapsa cu moartea (jus gladii). Aceste date reies dintr-un document din 1688, găsit în globul turnului cu ocazia instalării paratrăznetului în 1815.

La biserică s-au făcut numeroase reparații care au antrenat și unele modificări. Georg Soterius amintește reparațiile din 1569, la cor și din 1584, la turn. În secolul al XVII-lea au loc patru reparații, la cea din 1653 menționându-se că absida avea zidurile și boltile foarte crăpate. O restaurare generală se execută în 1705, după terminarea luptelor cu curuții, în timpul căroror biserica fusese folosită ca depozit de arme. În decursul secolului al XVIII-lea se fac cinci reparații, dintre care două cerute de avariile provocate de trăznete. În 1832 este menționată subzidirea și consolidarea pilelor colateralului nordic, însă numai efectuarea unor cercetări pe monument ne va permite să constatăm care era forma originară a clementelor de sprijin ale arcadelor, în afară de cazul cînd ele nu au fost complet refăcute.

Lucrări importante au avut loc în anii 1927 și 1928, fiind declanșate de pericolul de prăbușire al turnului trîmbișilor, care prezenta o accentuată ieșire din verticală. Reparația a avut meritul de a consolida turnul în poziție înclinată, ceea ce conferă monumentului o notă suplimentară de originalitate, însă această calitate este anihilată de concepția brutală a restaurării. Așezat pe un radier de beton armat, turnul a fost îmbrăcat în beton, atât la interior cît și la exterior, pînă la înălțimea de 14 m, fiind definitiv ascunse privirii arcadele de la parter care comunicau cu biserică spre est și sud. Cu această ocazie s-au efectuat diverse lucrări lipsite de discernămînt, care au denaturat aspectul fațadei apuse, prin distrugerea portalului de vest care, deși mutilat de consolidări anterioare, putea fi cu ușurință restaurat.

Tot atunci s-a îndepărtat un element specific ceasurilor de turn medievale și anume statuia de lemn a lui „Petru din turn” care se afla într-o nișă pe colțul de sud-est al turnului trămbișilor. Statuia este expusă astăzi în muzeul orașului.

Vizitatorul care intră în castel prin gangul boltit al turnului clopotelor întâlnescă întâi partea cea mai denaturală a bisericii și anume fațada de vest, îmbrăcată în tencuieli rigide și inexpressive. Din fericire, celelalte fațade și-au păstrat specificul medieval. Înconjurînd biserică în ordinea nord-vest-sud, se urmărește ușor succesiunea etapelor de construcție, care este perceptibilă și prin dispoziția și decorul ferestrelor gotice. Într-adevăr, în timp ce colateralul nord are ferestre bipartite corespunzînd fazei de maturitate a stilului gotic, sacristia și absida corului prezintă simultan traforuri de tip gotic matur și traforuri cu traseu gotic tîrziu, „flamboyant”¹, acesta din urmă devenind preponderent la ferestrele tripartite ale navei sudice.

Interiorul bisericii impresionează prin armonia cu care au fost combinate structuri constructive și sisteme decorative variate ce rezumă principalele faze de evoluție ale goticului în Transilvania. Fiecare parte a bisericii poartă amprenta etapei în care a fost realizată, nu numai în modul de boltire, dar și în adoptarea unui anumit tip de nervură și a unui sistem diferit de împodobire a bolții.

Astfel, arcele ogive ale colateralului nord au la intersecția lor chei de boltă cu rol constructiv, dintre care două sunt decorate cu sculpturi reprezentînd o mînă care binecuvîntează și un strugure. Nervurile bolților în rețea ale corului nu mai au decît o funcție pur decorativă și la intersecțiile lor se află mici scuturi pe care sunt pictate imagini de sfinți, cu inscripții care îi nominalizează. După caracterul scrisului, execuția picturilor a fost apreciată la sfîrșitul secolului al XV-lea. Bolta în rețea a navei centrale, ca și aceea a navei sudice, au de asemenea scuturi la intersecția nervurilor, însă pictura lor reprezintă exclusiv blazoane și steme, printre care se remarcă blazonul regelui Matei Corvin, acel al familiei Bathori precum și stemele orașelor Sibiu și Mediaș.

Pereții bisericii au fost odinioară acoperiți pe ambele fețe cu picturi în frescă, ce au fost ascunse prin văruielii începînd din epoca Reformei. La exterior mai este vizibil nimbul unui sfînt pe latura de nord-est a absidei. În interior, sub straturile de zugrăveli, apar în unele locuri porțiuni de culoare, care îndrep-

¹ Formă tardivă a stilului gotic, utilizînd de preferință traseele sinuoase, care imită ondulațiile flăcărilor (flamboyer = a arde cu vilvătă).

tățesc speranța ca vechile fresce să se fi păstrat cel puțin în parte ceea ce ar permite descoperirea și restaurarea lor.

În biserică se află unele piese de mobilier de o deosebită valoare.

Cristelnica de bronz, decorată cu motive vegetale și cu reprezentări figurative, este considerată ca cea mai veche piesă de acest gen din Transilvania. Datarea ei, după stil și după caracterul inscripțiilor, este apreciată aproximativ în ultimul sfert al secolului al XIV-lea. Ea ar putea proveni de la o biserică din altă localitate, în cazul în care cercetările arheologice nu vor descoperi fundațiile unei biserici care ar fi precedat pe cea actuală și căreia să-i fi aparținut cristelnica.

Altarul triptic, amplasat în absida corului, este un exemplar reprezentativ al influenței picturii austriece din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Canaturile panoului central închid un scrin în care se aflau inițial trei statui de lemn, înlocuite ulterior cu piese de mică valoare. Pictura de pe fețele exterioare ale canaturilor, și cea de pe aripile fixe reprezintă opt scene din ciclul *Patimilor* caracterizate prin arta compunerii grupurilor și prin expresivitatea figurilor. Pe baza analogiilor stilistice și prin faptul că scena *Răstignirii* are ca fundal o vedere a orașului Viena, se apreciază că altarul a fost executat de un pictor de școală vieneză, în perioada 1480–1490. La partea superioară a altarlui se păstrează o delicată decorație sculptată în lemn, cu motive caracteristice stilului gotic flamboyant. Pe două scuturi mici, așezate la baldachine, sunt pictate în alb armele orașului Mediaș — o mină ridicată și deschisă — și stema regilor angevini.

Amvonul gotic din piatră, ce se detașează pe una din pilele navei sudice, este dominat de un frumos baldachin baroc datat 1679.

Orga, mărită și transformată în 1732, este bogat decorată în stil baroc și are o sonoritate deosebită de placută.

În sfîrșit, în biserică se află și opt pietre de mormânt sculptate. Din punct de vedere istoric, cea mai importantă este lespeudea care îl reprezintă pe preotul și învățătul Christian Schesaeus, mort în 1585. Interesante ca valoare plastică sunt pietrele de mormânt ale preotului Simon Kirtscher, mort în 1621 și ale Barbarei Schemmer, decedată în jurul anului 1620, care este reprezentată culcată, avind alături pe cei patru copii ai săi care se roagă.

Biserica Sf. Margareta este înconjurată de un complex de fortificații și clădiri civile care constituie o unitate armonios închegată și plină de originalitate.

Încinta fortificată denumită din vechime „castelul“, este contemporană cu biserică și apare menționată pentru prima dată într-un document din 1450 în care se vorbește despre Nicolaus Szasz, „castelanul (conducătorul militar) cetăților din Mediaș, Tălmaci și al altor cetăți“.

În prima sa formă castelul a avut două rînduri de ziduri de apărare și a fost înconjurat de un sănț lat, delimitat spre exterior printr-un zid de sprijin.

Zidul de incintă exterior era prevăzut cu un turn circular pe latura de sud și cu bastioane deschise, de tipul celui care există și astăzi în colțul nord-est al cetății orașului.

Incinta interioară a avut de la început cinci turnuri. În spațiul dintre cele două ziduri de apărare, singurele construcții admise în epoca în care castelul și-a îndeplinit rolul de apărare au fost casa parohială, locuința capelanilor și primăria.

Întregul complex al fortificațiilor apare în planul lui Giovanni Morando Visconti.

Secolul al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor au adus schimbări importante în cadrul acestui complex. Sânțul de apărare a fost umplut și construcțiile noi au invadat suprafața lui pe toată zona dintre turnul clopotelor și primărie, alipindu-se la zidul exterior de apărare. Același fenomen s-a repetat și pe latura sud-est, casele noi acoperind sânțul și grădina casei Schuller.

Turnul rotund de pe latura sudică a fost dărîmat, iar lîngă primărie s-a construit o scară acoperită, care constituie al doilea acces în cetate.

Zidul de apărare exterior de pe latura de nord a dispărut încă din 1713, cînd s-a ridicat școala veche. La începutul secolului al XIX-lea clădirea școlii s-a extins spre vest în fața turnului clopotelor, transformîndu-se în locuință bastionul care proteja intrarea în turn.

Deși trebuie regretată dispariția parțială și mascarea celei de a două incinte fortificate, trebuie însă remarcat că adăugirile s-au efectuat cu un deosebit simț al proporției. Contrastul dintre caracterul baroc și neoclasic al caselor noi și sobrietatea arhitecturii militare a incintei interioare, adaptarea ingenioasă a construcțiilor la denivelările terenului și surprizele menajate vizitatorului prin dispoziția complicată a curților mărginite de ziduri de apărare, a gangurilor boltite și a grădinilor, constituie factorii ce conferă ansamblului un farmec și o originalitate rar întîlnite.

Intrarea principală, dinspre Piața 23 August, se face printr-un gang boltit cu traseu cotit, deasupra căruia se ridică pe ultima travee turnul clopotelor .

Turnul Clopotelor a trecut prin diferite etape de reparații și transformări, ultimele două nivele fiind executate numai din cărămidă, spre deosebire de zidăria mixtă – cărămidă și piatră – a nivelor inferioare. Un sgrafit cu data 1695 ar putea fi luat drept indiciu pentru efectuarea acestor refaceri. Galeria de apărare din lemn, care încununează turnul, are frumoase îmbinări, prinse cu cuie de lemn, ca și șarpanta acoperișului. Pe o grindă a galericii este incizată o inscripție amintind o reparație din 1796.

Ocolind biserică spre sud se ajunge la Turnul eroilor prevăzut la ultimul nivel cu o suită continuă de guri de aruncare, realizate prin arce înalte, sprijinite pe console. Pe popul șarpantei poate fi văzut semnul breslei croitorilor. În turn sunt expuse prețioase colecții ale bisericii, cuprinzând piese de mobilier, epitafe, veșminte de cult precum și un lapidariu cu fragmente de sculpturi și pietre profilate.

Lîngă turnul croitorilor se află Clădirea Primăriei care beneficiază de denivelarea între curtea bisericii și Piața Republicii pentru a-și ridica parterul și etajul deasupra unui șir de încăperi boltite semicilindric și mărginit de un culoar. Aceste încăperi erau folosite în vechime ca închisoare. Consemnarea cea mai veche despre primărie datează din 1616. Clădirea a fost de mai multe ori transformată, ultima reparație importantă avind loc în 1803. În 1856 s-a adăugat, spre curtea bisericii, culoarul pe două nivele care este singurul element inestetic din acest complex. Fațada spre piață este însă bine proporționată și are o discretă ornamentație neoclasică.

Scara acoperită, executată în 1803, odată cu transformarea primăriei, este un element pitoresc, inserat armonios în ansamblul medieval. Prevăzută spre piață cu un fronton neoclasic, casa scării este acoperită cu bolți „a vela“ compartimentate prin arce dublouri. Palierul intermediar face legătura cu culoarul fostei închisori, prin care se poate intra în curtea dintre cele două ziduri de apărare de pe latura sudică. Tot din scara acoperită se intră în curtea grădinilei de copii, construită pe suprafața vechiului sănț, unde se poate vedea un fragment al zidului de apărare exterior precum și o porțiune a zidului de piatră care mărginea sănțul.

Revenind în curtea interioară a castelului și continuând circuitul spre est, vizitatorul întâlneste turnul Mariei care reprezintă unul din cele mai interesante elemente ale incintei.

Turnul Mariei are un parter înălțat peste o pivniță, pe al cărei perete vestic este vizibilă o arcadă largă, situată sub

nivelul curții, ceea ce este un indiciu pentru depozitarea a numeroase straturi de umplutură în interiorul incintei. Încăperea, pe care o considerăm astăzi la parter, este boltită semicilindric și are interiorul acoperit cu fresce de mare valoare, conservate din nefericire doar în parte. Interesant este faptul că imaginile sfinților sunt încadrate într-un decor pictat care amintește traforurile de stil flamboyant, ceea ce permite datarea execuției lor în aceeași perioadă cu terminarea bisericii adică la începutul secolului al XVI-lea. Această încăpere a servit probabil drept capelă pentru slujbele celor morți în timpul epidemiielor. Capele similare, amenajate în cuprinsul incintei fortificate, se păstrează la Hărman, Sînpetru și Bierțan.

Și în încăperea de la primul etaj al Turnului Mariei au existat picturi, un fragment al *Răstignirii pe cruce* fiind încă vizibil pe peretele răsăritean.

Turnul Mariei a trecut prin mai multe etape de construcție. Nivele inferioare au zidurile executate din piatră. În secolul al XVI-lea s-a înălțat partea superioară cu zidărie din cărămidă și s-a adoptat pentru învelitoare forma denumită „în pupitru”, realizată într-o singură pantă dirijată spre interiorul cetății. Pe marginea zidurilor s-a adăugat o suită de creneluri, de un plăcut efect decorativ.

La începutul secolului al XVI-lea s-a ridicat lîngă Turnul Mariei Casa parohială situată între cele două ziduri de apărare. Ca element de dateare dispunem de un ancadrament sculptat în lemn, în stil gotic, pe care este săpat anul 1515 și inscripția „Magister Fridricus Plebanus”. Acest ancadrament se află la etajul clădirii și, în urma unor amenajări moderne, a fost demontat și expus în micul muzeu amenajat în turnul croitorilor. Casa parohială a fost construită în formă de L, avînd pe latura lungă o frumoasă pivniță boltită semicilindric. Existența unui fragment de frescă, într-una din încăperile etajului, a condus la ipoteza utilizării inițiale a acestei încăperi ca sală de mese a unei mănăstiri, pentru care ar fi fost construită actuala clădire; însă toate documentele sunt unanime în a menționa biserică Sf. Margareta ca biserică parohială încă din 1447, încît nu era posibil ca în incinta ei să se fi instalat o mănăstire în 1515, fără să se fi păstrat vreo mențiune documentară.

Casa parohială a suferit multiple transformări, în special la fațade, caracterul predominant al arhitecturii actuale fiind cel neoclasic. Mărturii ale fazei inițiale gotice sunt însă deschiderea în formă de acoladă a unei ferestre de la etaj, ancadramentul cu baghete, sculptat în piatră, ce se află la parterul aripei scurte,

precum și cele două ancadramente gotice din lemn ale tocurilor de ușă, expuse în prezent în turnul croitorilor.

În curtea casei parohiale se alătură locuința capelanilor, decorată cu sobrietate în stil baroc. Ea apare în planul lui Visconti din 1705, însă este desigur mai veche, deoarece în interior s-au descoperit fragmente de fresce, contemporane probabil cu cele din casa parohială. O inscripție aflată pe una din fațade amintește refacerea părții superioare, și deci a profilelor fațadei, în anul 1793.

Între casa parohială și locuința capelanilor poate fi văzut ultimul fragment conservat al șanțului de apărare, mărginit cu un zid de sprijin.

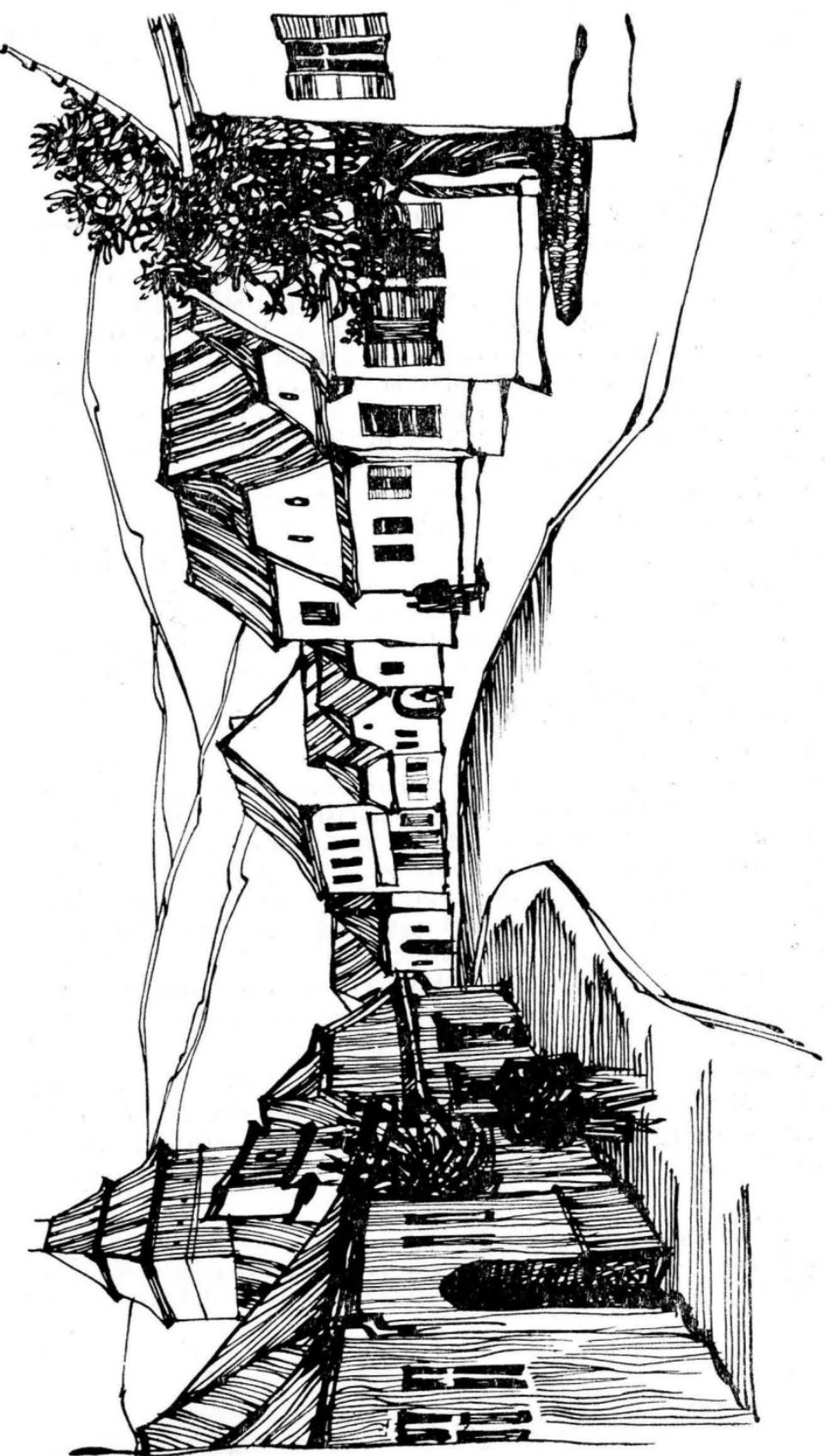
Revenind în curtea bisericii, se întâlnește pe latura de nord turnul funarilor, denumit ulterior turnul slăninilor, deoarece în secolul al XIX-lea s-au utilizat multe turnuri și bastioane ale cetății pentru păstrarea slăninei afumate. Dispozitivele de apărare ale ultimului nivel constau dintr-o suită de guri de aruncare¹, ieșite în afara zidului pe console profilate și având deasupra lor goluri de tragere. Eleganța sobră și proporția admirabilă a acestui turn este subliniată, prin contrast, de casa miniaturală în stil neoclasic, alipită laturii estice în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, pe care se află o placă memorială amintind că în această casă s-a născut, în 1796, Ștefan Ludwig Roth.

Scoala veche, ridicată pe latura de nord în 1713, s-a așezat pe locul zidului de apărare, lîngă turnul funarilor, înglobînd în interior cel de al cincilea turn al cetății, care a fost păstrat integral pînă în anul 1888, cînd s-a dărîmat toată zidăria care depășea învelitoarea școlii. Scoala veche arc parterul în întregime boltit semicilindric cu penetrații. Cele două etaje au fost remaniate în 1829, însă mai păstrează unele încăperi boltite. Fațada nordică a fost transformată în 1840, însă cea sudică a păstrat modenatura barocă.

Strada Lenin (fostă Steingasse) sau *Ulița pietruită*, are ambele laturi declarate monument de arhitectură, măsură justificată de marele interes al compoziției urbanistice. Strada are un traseu cu ușoare inflexiuni, capetele de perspectivă fiind turnul Steingässer

¹ Termenul „gură de aruncare“ desemnează o suită de goluri, amenajate în planșeul unui drum de strajă, care permit apărarea bazei zidurilor prin aruncarea de proiectile sau de lichide în clopot. Drumul de strajă poate fi situat de-a lungul unui zid de apărare, la ultimul nivel al turnurilor sau în podurile bisericilor fortificate.

V. — Strada Lenin, privită dinspre sud. Desen de arh. Hermann Fabini

spre nord și turnurile castelului spre sud. Frontul estic reprezintă retrageri succesive care au avut inițial un rol strategic. Fațadele caselor sunt împodobite cu profile de factură barocă și neoclasică, a căror variație contribuie la accentuarea originalității acestui armonios și echilibrat complex arhitectural.

Una din cele mai frumoase clădiri de pe strada Lenin se află la nr.10 și în ea a locuit Ștefan Ludwig Roth, săpt menționat pe o placă memorială. Construcția actuală a fost refăcută în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea peste pivnița unei case mai vechi, săpt care a condus la o interesantă rezolvare planimetrică, cu denivelări variate. Influența barocă se manifestă în profilele fațadei principale și în tipul bolților decorate cu stucaturi, de la parter. Grilaje de fier, măiestrile lucrate cu motive vegetale, s-au păstrat la ferestrele dinspre stradă.

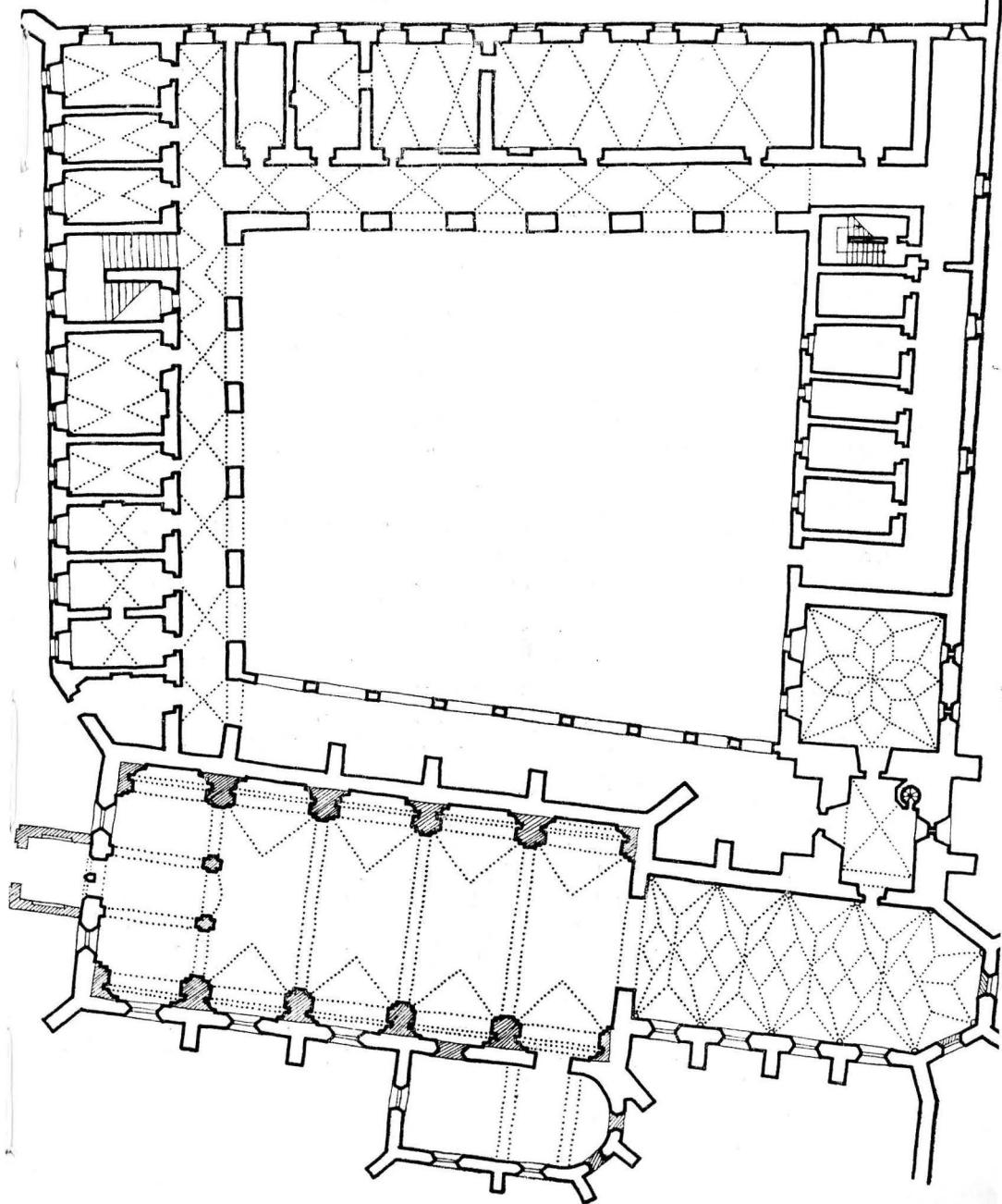
Strada Gh. Doja, paralelă cu strada Lenin, era devenită în vechime „strada nouă“. Casele cu pinion teșit, despărțite între ele prin arcadele porților, au un caracter semirural și unele din ele mai păstrează încă învelitoarea din șindrilă. Cîteva fațade baroce se remarcă prin fantezia și modelarea subtilă a profilelor, cum sunt, de exemplu, motivele „rocaille“¹) de la casa cu nr. 20. Casa de la nr. 10 are o frumoasă fațadă cu pilăstri, încununată de un pinion baroc.

Mănăstirea franciscanilor — strada Viitorului nr.44 — în forma de astăzi este rezultatul suprapunerii unor refaceri din epoca barocului peste o mănăstire în stil gotic. Documente care să precizeze data ridicării mănăstirii nu s-au păstrat. Într-o nișă rotundă, amenajată ulterior în fațada estică a absidei corului, este zugrăvită în negru, cu cifre latine, data 1400, însă caracteristicile stilistice situează construcția în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Termen ante quem poate fi considerat anul 1490, cind se începe execuția cetății orașului, deoarece zidul de apărare este întrerupt de absida corului și de latura est a clădirii, la care se alipește.

Mănăstirea a aparținut ordinului franciscanilor care s-au stabilit în Mediaș în 1444. După 1543 — anul introducerii Reformei în oraș — călugării catolici au fost izgoniți, „cu știrea și voința cinstituirii Sfat și a lăudabilei comunități“, aşa cum povestește

¹ Gen de ornamentație creat în Franța în timpul lui Ludovic al XV-lea; utilizat inițial pentru mobilier, se remarcă prin reprezentarea frecventă a scoiciilor. În țara noastră este întâlnit la stucaturi, în interiorul și exteriorul clădirilor.

VI. — Planul mănăstirii Franciscanilor.

cronica locală a lui Hutter.) Clădirile au rămas mult timp nefolosite. Abia în 1699 s-a reparat biserică, dându-i-se folosința de lăcaș de slujbe al spitalului parohiei evanghelice.

Călugării franciscani s-au întors în Mediaș în 1721, și au reîntrat în posesia mănăstirii, care se afla probabil în stare de ruină, din moment ce claustrul a fost refăcut între anii 1726 și 1733. Biserică a fost restaurată și mobilată din nou în 1742.

Clădirile mănăstirii alcătuiesc în plan un dreptunghi a căruia latură sudică o constituie biserică. Aceasta aparține fazei gotice, împreună cu latura estică a claustrului.

Planul bisericii prezintă unele particularități care înrudesc cu bisericile mănăstirilor din Teiuș, din cetatea Tg. Mureș și din Cluj (actuala biserică reformată). Planul cuprinde o navă dreptunghiulară de dimensiuni vaste ($12,50 \times 28,00$ m) și un cor alungit cu absidă poligonală. Pe latura nord a corului se află sacristia, deasupra căreia se ridică turnul clopotniță. Corpul sacristiei făcea legătura cu latura estică a claustrului și comunica inițial cu exteriorul printr-un portal gotic, situat spre vest. Neobișnuită este dispoziția unei capele pe latura sudică a bisericii și care se compune dintr-o singură încăpere dreptunghiulară cu terminație poligonală spre est.

Fațada de vest amintește pe aceea a bisericii reformate din Cluj; un portal geminat cu baghete și două ferestre mari gotice se deschid în zidul care se termină, desigur, la partea superioară, cu un timpan triunghiular, astăzi dispărut. Ferestrele și-au pierdut traforurile originare iar portalul, care prezintă urme de refaceri, este mascat de un pridvor neoclasic.

Pătrunzind în interior, vizitatorul are surpriza de a găsi un somptuos decor baroc, în plăcut contrast cu arhitectura gotică târzie a corului. Nava a fost modificată prin adăugirea unor pilăstri masivi cu profile multiple și racordări curbe, creindu-se, de-a lungul peretilor longitudinali, o suită de nișe în care s-au așezat altare de lemn baroce. Bolta centrală a fost refăcută în formă semicilindrică cu penetrații, compartimentată prin arce dublouri. Pe latura de vest s-a adăugat un balcon pentru orgă, susținut pe travee boltite. A fost de asemenea refăcută bolta capelei utilizându-se tipul „a vela“, pe travee delimitate prin dublouri și racordate spre est cu o semicalotă, ceea ce a reclamat rotunjirea în interior a terminației poligonale, și în zidirea ferestrelor din spate răsărit. Parapetul și bolțile balconului orgei, ca și bolțile capelei, sunt acoperite cu stucaturi care denotă o adevărată virtuzitate în bogăția desenului și în gingășia modelării. Data efectuării acestor refaceri, anul 1742, este indicată în stuc pe arcul

estic din capelă. Ferestrele în arc frînt, orientate spre sud, ale navei și ale capelei, și-au pierdut traforurile gotice, însă pe latura vestică a capelei s-a păstrat o frumoasă fereastră tripartită cu traseu flamboyant.

Corul și-a menținut integral arhitectura gotică, atât în sistemul de boltire în rețea, cu nervurile pornind de pe console profilate, cât și în decorul ancadramentelor de la uși și ferestre. Ușa spre sacristie are un cadru cu baghete care amintește ancadramentele casei parohiale evanghelice. Ferestrele sunt tripartite, cu muluri polilobe inserise în triunghiuri arcuite sau în cercuri. Cele dinspre est au fost înzidite în secolul al XVIII-lea, cu ocazia montării altarului principal, care este o piesă reprezentativă a sculpturii baroce în lemn, prin bogăția decorului arhitectural și prin atitudinile patetice ale statuilor pietate.

Tot în 1742 s-au amenajat probabil și criptele boltite care se află sub capelă și sub cor.

Sacristia are o boltă cu muchii intrate, intersectată de volumul casei scării în spirală, care conduce în turnul clopotnișei. Primele trei etaje ale turnului sunt prevăzute spre est cu goluri de tragere. Zidurile ultimelor trei nivele prezintă o accentuată retragere față de exterior, ele fiind probabil refăcute în secolul al XVIII-lea.

Din faza gotică a claustrului se păstrează, în latura de est, o pivniță vastă — compusă din trei travee boltite semicilindric, care comunică între ele prin arcade în arc frînt — și o frumoasă sală acoperită cu boltă în rețea, ce se află lîngă sacristie. Restul aripei a fost refăcut în etapa 1726–1733, acoperindu-se încă perile de la parter și etaj numai cu tavane drepte. În aceeași perioadă laturile nord și vest ale claustrului au fost executate cu două nivele, boltite semicilindric cu penetrații. Spre curtea interioară, un coridor — de asemenea boltit — mărginește cele două laturi la ambele nivele, fiind delimitat de arcade inițial deschise. Ca și la mănăstirile catolice din Șumuleu, Sebeș, Deva, Vințu de Jos și altele, refăcute sau ridicate în secolul al XVIII-lea, arhitectura este caracterizată prin simplitate și echilibru al proporțiilor.

Părăsind mănăstirea franciscanilor, circuitul de vizitare continuă pe strada Viitorului (fostă Zeckesch-ul de jos), care se lărgește după intersecția cu strada Petru Rareș, formînd o mică piață cu grădină în mijloc, încadrată de arhitectura liniștită și grațioasă a caselor din jurul anului 1800 care, ca în atîtea locuri ale vechiului Mediaș, evocă atmosfera liedurilor lui Schubert. Actuala piațetă este amenajată pe locul Zeckesch-ul de sus, considerat nucleul inițial al așezării medievale. În imediata apropiere se află poarta

Zeckesch, astăzi dărîmată și îngăea a funcționat — se pare — vama, în clădirea de pe strada Viitorului nr. 3 B, care prezintă o interesantă amplasare decroșată în frontul străzii.

Capul de perspectivă sudic al străzii Viitorului îl constituie astăzi silueta barocă a bisericii ortodoxe.

Biserica ortodoxă cu hramul Înălțarea Domnului — strada Piersicului nr. 7 — este prima biserică de zid românească ridicată în interiorul cetății orașului, datorită autorității episcopului unit Ioan Bob. Biserica a fost executată în anul 1826, împreună cu școala confesională alăturată.

Ca și multe alte biserici românești unite, ridicate în orașele transilvănene în această perioadă, biserică prezintă o accentuată influență barocă. Interiorul, spațios și elegant, este acoperit cu bolți „a vela“ compartimentate prin arce dublouri, ce se reazămă pe pilaștri. Aceștia au o profilatură bogată cu racordări curbe, care formează o suită de nișe de-a lungul peretilor navei. Biserica a fost renovată în 1890 și în 1934, la această ultimă dată executându-se și pictura interioară. La una din aceste reparații a fost denaturată modenatura fațadei, simplificată arbitrar pînă la nivelul cornișei, însă turnul și-a păstrat integral decorația cu pilaștri ionici și cornișe curbe, împreună cu cele două timpane laterale care fac tranziția de la corpul bisericii la volumul mai redus ca dimensiuni al turnului.

Inserarea armonioasă a siluetei bisericii în ansamblul civil al străzii Viitorului este încă o dovedă a simțului proporției cu care s-au efectuat refacerile și adăugirile în Mediaș pînă la jumătatea secolului al XIX-lea.

Coborînd pe strada Piersicilor spre Piața Republicii, pe trasee cotite, dictate de înălțimea Zeckesch-ului, călătorului îi se oferă perspective pline de farmec și neprevăzut asupra aglomerării de acoperișuri dispuse în trepte, peste care apar sub unghiuri neașteptate turnurile castelului și învelitoarea masivă a bisericii Sf. Margareta. În dreptul casei Schuller se deschide strada 8 Mai, care are o pantă foarte accentuată și un traseu cotit, frontul estic prezentind retrageri succesive ca și strada Lenin. Casele au fost în majoritate remaniate în secolul al XIX-lea.

Din strada 8 Mai călătorul se va abate pe strada Armurierilor, la nr. 6 pentru a vizita armuria, vechea casă a orașului în care se făureau și se reparau armele de luptă. În forma inițială, parterul cuprindea o singură încăpere foarte lungă, boltită semi-cilindric, care răspundea direct în stradă. În urma unui cutremur, porțiunea dinspre stradă a bolții s-a prăbușit și a fost înlocuită cu tavane cu grinzi de lemn, însă în cea mai mare parte a niv-

Iului s-a păstrat boltă îngețită de sumul forjelor. O fotografie păstrată la muzeu arată clădirea cu învelitoarea veche din șindrilă, care a fost înlocuită ulterior cu țiglă.

În vecinătatea turnului Forkesch se află cazarma lui sarilor — piața Andrei Șaguna nr. 12 — construită între 1804 — 1805 din contribuția financiară a tuturor cetățenilor orașului pentru a scăpa de obligația încartiruirii trupelor imperiale în propriile lor case. Din 1910, după mutarea garnizoanei la Sebeș, cazarma este utilizată pînă astăzi pentru invățămînt. Clădirea, de dimensiuni vaste, are un plan în formă de U. Laturile intrînde sunt mărginite la parter și etaj de o galerie boltită, cu arcade. Arhitectura clasicizantă a clădirii se remarcă prin simplitate și bună proporționare.

CETATEA ORAȘULUI

Edificată între anii 1490 și 1534, cetatea a avut de la început trei porți principale apărate de turnuri puternice: Poarta Forkesch spre sud, Poarta Zeckesch spre est și Poarta Steingässle spre nord. Încinta a trecut prin numeroase faze de reparații și transformări, ca urmare a atacurilor împotriva orașului și a degradării în timp a construcțiilor. Astfel cronica lui Hutter menționează că în 1603 s-a prăbușit o porțiuncă însemnată a zidului de apărare, lîngă turnul Forkesch. Numeroase refaceri și complemențari ale fortificațiilor au loc în veacul al XVII-lea, datele efectuării lor fiind consimilate într-o condiție a orașului, după cum urmează:

Anul 1621: este construit bastionul de lîngă poarta Zeckesch (este vorba probabil despre bastionul cizmarilor, astăzi dispărut).

Anul 1632: s-a ridicat bastionul de lîngă poarta mică a uliței făurarilor (bastionul funarilor, astăzi dispărut).

Anul 1633: s-a zidit bastionul dincolo de poarta Forkesch, lîngă iazul croitorilor (indicat în planul Weiss cu numele „bastionul nou“).

Anul 1636: s-a construit din temelie pentru apărarea orașului, fortificația de lîngă poarta uliței pietruite (Steingässle).

Anul 1641: s-a ridicat din nou zidul și turnul din ulița făurarilor (Schmiedgasse).

Anul 1645: s-a refăcut zidul și turnul din „ulița noroioasă“ (Kotgasse).

Anul 1691: s-a reconstruit o parte din zidurile prăbușite lîngă spital (indicat în planul Theumern). În lunile septembrie și octombrie se construiește bastionul de lîngă turnul aurarilor (bastionul rotarilor).

Planul cetății, în urma acestor lucrări, apare în harta lui Weiss din anul 1736 și cuprinde, în afară de cele trei părți principale, patru porți mici (Thürel) și 19 turnuri cu bastioane. Aspectul impunător al fortificațiilor este redat de stampa lui Weiss din același an.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, datorită evoluției armelor de foc, cetatea și-a pierdut rolul de apărare a orașului, ceea ce a determinat invadarea fortificațiilor de către numeroase clădiri, care s-au alipit zidurilor. Perioada cea mai nefastă pentru complexul fortificat a fost constituită de primele decenii ale veacului nostru, cînd au fost distruse porțiuni întregi ale cetății, pentru a permite o comunicație directă și rapidă cu exteriorul. Atunci au dispărut 13 turnuri și bastioane, împreună cu turnul porții Zeckesch. Cu toate acestea, urmărirea perimetrului cetății oferă și astăzi vizitatorului variate și interesante elemente de fortificație.

Turnul de poartă Forkesch a fost construit între anii 1494–1534, mai precis în primul deceniu al secolului al XVI-lea, judecînd după forma în acoladă a nișelor din gangul boltit. Zidurile de apărare care îl încadrau și care se văd într-o fotografie din 1912, au fost dărîmate pe toată lățimea pieții Andrei Șaguna, astfel că turnul apare izolat în axul străzii 8 Mai. Volumul masiv, străpuns de înguste goluri de tragere, are la partea superioară un drum de strajă din lemn. În contraforturile exterioare, rotunjite la bază, poate fi văzut lăcașul griilei massive de lemn care, luncind pe verticală, permitea închiderea porții. Restaurat recent, în urma unui incendiu din 1953, turnul este utilizat ca secție a muzeului orașului.

Bastionul cojocarilor – strada Cloșca nr. 1 – datează probabil din secolul al XVII-lea și are în plan foma denumită „pană“, cu un unghi în ax. Construit din cărămidă și piatră, bastionul are fațadele decorate cu un briu din cărămidă de format special, rotunjit spre exterior. Partea superioară a zidăriei nu se păstrează, iar pe platforma interioară s-au construit două case.

Turnul uliței făurărilor (Schmiedgässer) a fost ridicat în 1641, dată consemnată documentar și zugrăvită în negru într-o nișă a fațadei exterioare. Zidul de apărare și frumoasa poartă cu frontoane baroce, care apar în fotografiile din

1912, au fost dărivate pentru deschiderea străzii Spitalului. Turnul și-a păstrat însă elementele decorative care îi conferă un pitoresc deosebit. Parterul comunica cu interiorul cetății printr-o arcadă și are pe latura opusă o deschidere îngustă încadrată de un portal cu fronton frânt. La al doilea etaj, o suită de guri de aruncare, cu arce sprijinate pe console profilate, au deasupra lor goluri de tragere. Bosajele de pe colțuri subliniază caracterul baroc al arhitecturii.

T u r n u l r o t a r i l o r — strada După Zid — apare în planul cetății din anul 1736. În urma utilizării lui ca locuință, au fost modificate golurile parterului, însă nivelele superioare păstrează golurile de tragere.

B a s t i o n u l c u ț i t a r i l o r, situat la cotitura nord-estică a străzii După Zid, este indicat în planul Weiss din 1736 cu numele de turn, însă este de fapt un bastion semicircular deschis, cu goluri de tragere în triplă direcție.

Între turnul Forkesch și strada Tîrnavei, zidul de apărare se păstrează fragmentar și pe înălțimi reduse. El este mult mai bine conservat pe strada După Zid, în special între turnul rotarilor, turnul cuțitarilor și intersecția cu strada Viitorului, unde apare pe toată înălțimea. În apropierea turnului rotarilor, o inscripție cu ultimele rânduri șterse, zugrăvită într-o nișă, amintește în versuri latine repararea zidului în timpul consulului Samuel Conrad și al judeului Thomas. Intersecțat pe latura estică de absida bisericii Franciscanilor, zidul desfășoară o suită de goluri de tragere cu una și cu trei deschideri, urmele drumului de strajă fiind vizibile din grădinile caselor din strada Viitorului și din micul parc amenajat pe latura nordică a mănăstirii Franciscanilor.

După cotitura străzii După Zid, incinta se continuă pînă la turnul Steingässer, fiind însă ascunsă pe ambele fețe de case construite pe străzile Azilului și N. Titulescu. În porțiunea alipită turnului Steingässer, zidul de apărare are aplicată pe față exterioară o imitație de creneluri în trepte de un plăcut efect decorativ, în care se deschid golurile de tragere în formă de gaură de cheie.

T u r n u l p o r ț ii u l i ț e i p i c t r u i t e (Steingässer) este construit în primii ani ai secolului al XVI-lea, o dată cu turnul Forkesch, prezentind aceeași formă de arc în acoladă la nișele duble din gangul boltit. Spre exteriorul cetății, două pile puternice, care încadrează arcada gangului, păstrează vizibile șanțurile în care aluneca grila de lemn ce închidea poarta. Nivelele

superioare ale turnului au fost refăcute după avariile din 1705, lucrarea terminându-se în 1745. Documentul depus cu această ocazie în globul de pe învelitoare menționează în stilul prețios al epocii că acest turn „care se afla odinioară în fruntea tuturor celoralte prin eleganță și tăria sa“ și care „a avut soarta tristă a distrugerii în perioada cea mai acută a rebe-liunii condusă de Lörincz Pekrîl în 1705...“ „...s-a ridicat din ruinele sale asemenea păsării Phoenix care renăște din propria sa cenușe“.

Refacerea a dat turnului o notă barocă ce se depărtează de caracterul specific al fortificațiilor. Pe cele patru fațade s-au executat în tencuială panouri decorative, muchiile au fost subliniate prin bosaje, iar la partea superioară a zidurilor s-au deschis o serie de goluri de tragere, în formă de gaură de cheie, care nu mai au rol funcțional. Învelitoarea s-a refăcut cu o întrerupere a pantei, în forma specifică arhitecturii civile din acea epocă. Turnul Steingässer a fost restaurat în 1965 și în el este amenajată o secție a muzeului.

Latura de vest a cetății este conservată de-a lungul străzilor Karl Marx și Mihail Eminescu, pînă în dreptul străzii Cooperatorilor. Extremitatea nordică este mascată de clădiri noi pe ambele fețe, însă porțiunea de zid, pînă la strada Turnului, mărginită de un mic parc, este vizibilă în întregime. Fața exten-sioară prezintă decorul cu imitații de creneluri în trepte în care se deschid golurile de tragere. Acest sistem se regăsește și pe fațada unui mic bastion semicircular.

Un turn cu arcada parterului înzidită și înglobat într-o locuință construită pe zid se găsește între bastionul rotund și turnul de poartă al uliței pietruite.

Zidul cuprins între strada Turnului și strada Cooperatorilor era foarte înalt, întrucât partea lui inferioară constituia zidul de sprijin al terasei rezultată din puternica denivelare a terenului. În veacul al XVIII-lea s-au construit locuințe pe trei nivele alipite zidului, parterul și etajul I -- privit dinspre strada M. Eminescu — fiind săpate în malul de pămînt, și utilizînd zidul de apărare ca zid exterior.

Latura sud a cetății se păstrează în curțile caselor de pe strada Pompierilor și strada Unirii. O porțiune integral conservată poate fi văzută în curtea căzărmii husarilor, delimitată de strada Badea Cîrțan.

¹ Comandant al curuților în ținutul Tîrnavelor.

Oraș de breslași și tîrg favorabil amplasat într-un ținut bogat în vii și grîne, Mediașul a avut un profil economic constant pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție capitaliste a adus după sine înlăturarea monopolului breslelor și apariția primelor manufacturi, dar acestea au fost inițial puțin dezvoltate, din cauza limitelor impuse de specificul agro-zootehnic al regiunii. Starea relativă de stagnare a fost întreținută și de pierderile importante provocate de distrugerea viilor în 1880 de către filoxeră. Rămînerea în urmă pe plan economic a determinat și o creștere lentă a populației.¹

Toți acești factori au făcut ca orașul să se păstreze aproape neschimbat pînă în primii ani ai veacului nostru. Un album publicat în 1912² ne arată porțile cetății, cu zidurile de apărare integral conservate, piața în care fronturile unitare ale fațadelor erau ritmate de arcadele gangurilor, precum și vechi case pline de farmec. Prefacerile epocii păreau să ocolească tîrgul medieval, incremenit în contemplarea trecutului său.

O schimbare radicală în viața Mediașului a constituit-o descoberirea în 1911 a bogatelor surse de gaze naturale din împrejurimi, fapt care a determinat un puternic avînt al industriei. Din 1910 pînă în 1930 populația s-a dublat și orașul s-a extins rapid, acoperind întreaga zonă a Măierimii. Centura de fortificații, care împiedica legătura cu noile cartiere, a fost străpunsă în dreptul străzilor principale. În zona Zeckesch a fost demolată întreaga latură a cetății, împreună cu turnul porții și cu două bastioane. Construcții noi lipsite de valoare s-au alipit zidurilor rămase în picioare, ascunzîndu-le privirii, iar fronturile pieței și ale străzilor cu caracter comercial au fost denaturate prin deschiderea unor vitrine mari, care au distruis compoziția originară a fațadelor.

În prezent, Mediașul a devenit un însemnat centru industrial, cu 21 de întreprinderi republicane. Spre deosebire de trecut, transformarea orașului — reclamată și de creșterea masivă a populației³ — se desfășoară conform unui plan de sistematizare, care asigură echilibrul zonelor cu funcții diferite.

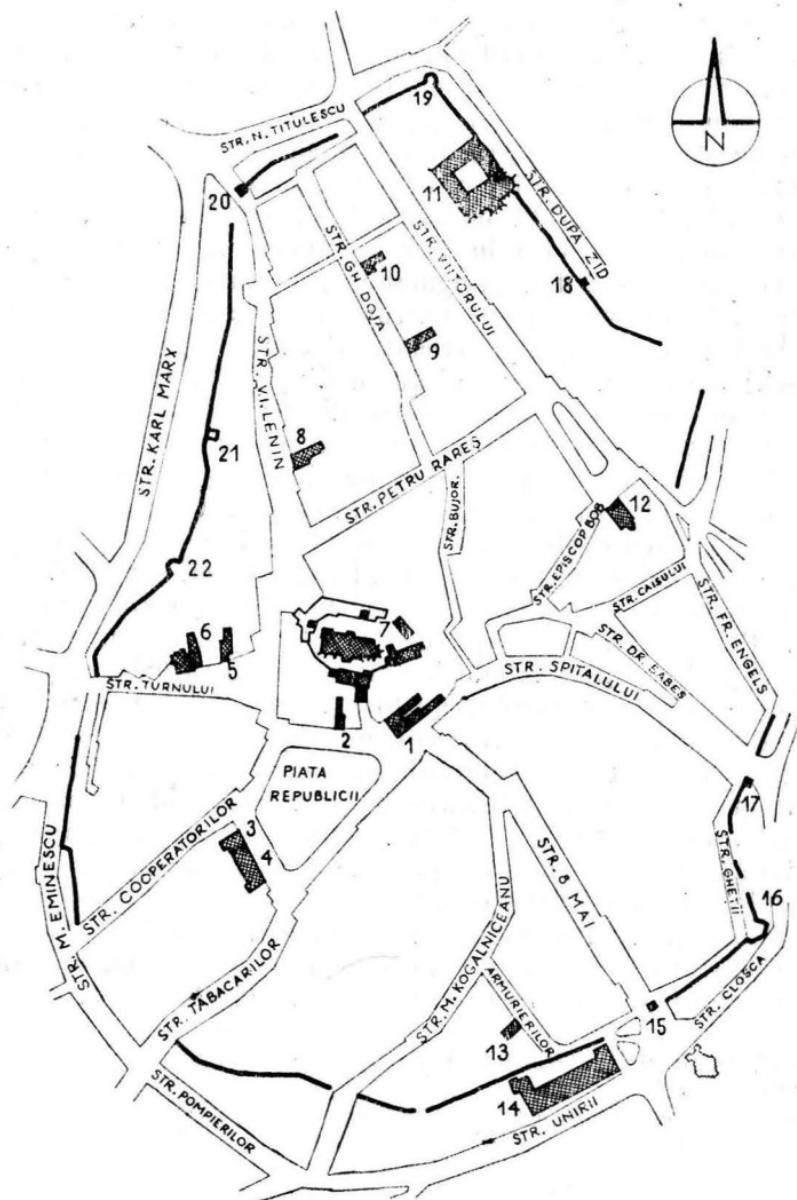
O importanță deosebită este acordată punerii în valoare a centrului istoric. Întreaga suprafață a cetății se bucură de regimul rezervațiilor de arhitectură, urmărindu-se păstrarea speci-

¹ 5337 locuitori în 1862 și 8626 locuitori în 1910, față de cca 2400 locuitori amintiți în 1552.

² Gustav Schuster, *Bilder aus Mediasch und seiner Umgebung*.

³ 42 000 locuitori în 1964.

ficului medieval, înlăturarea progresivă a denaturărilor efectuate în primele decenii ale veacului nostru, respectarea planimetriei și a siluetei originare a ansamblului, precum și evidențierea tuturor elementelor care constituie mărturiile materiale ale culturii trecutului. Ansamblul de la Mediaș – centru cultural și turistic al unui oraș în plină dezvoltare – își evidențiază, cu fiecare an care trece, valoarea sa artistică și istorică.

VII. — Planul general al centrului istoric

1. Casa Schuller	12. Biserica ortodoxă cu hramul „Înălțarea Domnului”
2. Casa Rosenauer	13. Armureria
3. Casa Schuster	14. Cazarma husarilor
4. Școala Piaristilor	15. Turnul de poartă Forkesch
5. Casa din strada Turnului nr. 2	16. Bastionul cojocarilor
6. Casa din strada Turnului nr. 6	17. Turnul uliței făurarilor
7. Castelul și biserică evanghelică Sf. Margareta	18. Turnul rotarilor
8. Casa în care a locuit Ștefan Ludwig Roth	19. Bastionul cușitarilor
9. Casa din strada Gh. Doja nr. 10	20. Turnul porții uliței pietruite (Steingässer)
10. Casa din strada Gh. Doja nr. 20	21. Fragmentele unui turn de poartă
11. Mănăstirea Franciscanilor	22. Bastion semicircular

B I B L I O G R A F I E

Istoria României, vol. I–IV, Bucureşti, 1964

Crișan, I. Horațiu, Em. Szuchy: *Considerații istorice asupra teritoriului orașului Mediaș în antichitate*, în: „Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș“ 3, 1955–56, Mediaș.

C. Daicoviciu, St. Pascu, V. Cherestesiu, T. Morariu: *Din istoria Transilvaniei*, I, Bucureşti, 1960

Gräser Andreas: *Umrisse zur Geschichte der Stadt Mediasch*, Sibiu, 1862.

Ionescu Grigore: *Istoria arhitecturii în România*, I–II, Bucureşti, 1962–1965

Schuller Gustav: *Geschichte des evangelischen Gymnasiums A. B. in Mediasch*, Sibiu, 1896

Togan George: *Biserica unită din Mediaș*, Mediaș, 1936

Vătășianu Virgil: *Istoria artei feudale în țările române*, Bucureşti, 1959

Werner Karl: *Die evangelische Pfarrkirche in Mediasch*, în: Programm des evang. Gymnasiums A.B. zu Mediasch und der damit verbundenen Lehranstalten, für das Schuljahr 1871/72, Sibiu, 1872

Werner Viktor: *Mediasch in der Fürstenzeit* în: Festgabe zur 50-jährigen Jubelfeier d. siebenb. Hauptverein d. ev. Gustav Adolf Stiftung, Mediaș, 1912.

L ISTA IL USTRAȚIILOR

1. Vedere generală a orașului Mediaș, privit dinspre vest.
2. Vedere generală a orașului Mediaș în 1666. Gravură de H. I. Schullenberg.
3. Vedere generală a orașului Mediaș în 1736. Desen după stampa lui Johann Konrad von Weiss.
4. Semnul breslei dogarilor, din anul 1758 (colecția muzeului municipal).
5. Farfurie de zinc, din anul 1810, cu semnul breslei măcelarilor (colecția muzeului municipal).
6. Latura de nord a Pieței Republicii și vederea generală a castelului.
7. Latura de nord a pieței și vederea generală a castelului. Fotografie din 1912.
8. Casa Schuller (Piața Republicii nr. 21). Vedere dinspre sud.
9. Casa Schuller — Galeria în stil renăștere de la etaj.
10. Casa Schuller — Detaliu al portalului principal.
11. Casa Rosenauer (Piața Republicii nr. 22).
12. Casa Schuster (Piața Republicii nr. 14).
13. Grilajul ferestrei de la parterul casei Schuster.
14. Casa din str. Turnului nr. 2. Fotografie din 1912.
15. Castelul și biserică Sf. Margareta văzute dinspre nord-vest.
16. Castelul și biserică Sf. Margareta văzute dinspre nord-vest. Fotografie din 1912.
17. Castelul văzut dinspre sud.
18. Corul și absida bisericii Sf. Margareta.
19. Ancadrament de fereastră de pe fațada sud a bisericii Sf. Margareta.
20. Arcadele de pe latura de sud a turnului trimpitașilor. Situație înainte de consolidarea din 1927–28.
21. Turnul eroilor și biserică Sf. Margareta, văzute din curtea caselor alipite laturiei de sud a zidului de apărare.
22. Statuia de lemn a lui „Petru din turn“.
23. Cristelnica de bronz, databilă la sfîrșitul secolului al XIV-lea (existentă în biserică Sf. Margareta).

24. „Răstignirea“. Pictură de pe altarul bisericii Sf. Margareta. Scena arc ca fundal o vedere a orașului Viena.
25. Potir gotic tîrziu (începutul secolului al XVI-lea). Inventarul bisericii Sf. Margareta.
26. Cană din 1651. Este vizibilă reprezentarea alegorică a *Milei*. Inventarul bisericii Sf. Margareta.
27. „Drumul spre Golgota“. Pictură de pe altarul bisericii Sf. Margareta.
28. Turnul clopotelor cu bastionul -- transformat în locuință -- care apără intrarea. În ultimul plan, turnul trîmbișilor.
29. Turnul Marii.
30. Turnul croitorilor. Vedere din 1912.
31. Turnul funarilor și casa în care s-a născut Ștefan Ludwig Roth.
32. Școala veche, turnul funarilor și casa lui Ștefan Ludwig Roth.
33. Casa din strada Gh. Doja nr. 10.
34. Vedere generală a străzii Gh. Doja.
35. Casa din strada Gh. Doja nr. 20.
36. Biserica mănăstirii Franciscanilor. Ancadrament de piatră la sacristie.
37. Mănăstirea Franciscanilor. Vedere dinspre sud-est.
38. Biserica mănăstirii Franciscanilor. Vedere interioară.
39. Biserica ortodoxă „Înălțarea Domnului“.
40. Strada 8 Mai, privită dinspre sud-est.
41. Turnul de poartă Forkesch.
42. Turnul de poartă Forkesch, cu zidul de apărare dărîmat după 1912.
43. Turnul uliței făurarilor.
44. Turnul uliței făurarilor, văzut dinafara cetății. Situația din 1912.
45. Turnul de poartă Zeckesch. Situația din 1912, înainte de dărîmare.
46. Ulița făurarilor, cu turnul și poarta. Situația din 1912.
47. Turnul porții uliței pietruite (Steingässer)
48. Cetatea orașului. Bastionul semicircular de pe latura vest.
49. Cetatea orașului. Detaliu al zidului de apărare de pe latura vestică.
50. Castelul cu biserică evanghelică Sf. Margareta, turnul trîmbișilor și turnul clopotelor.

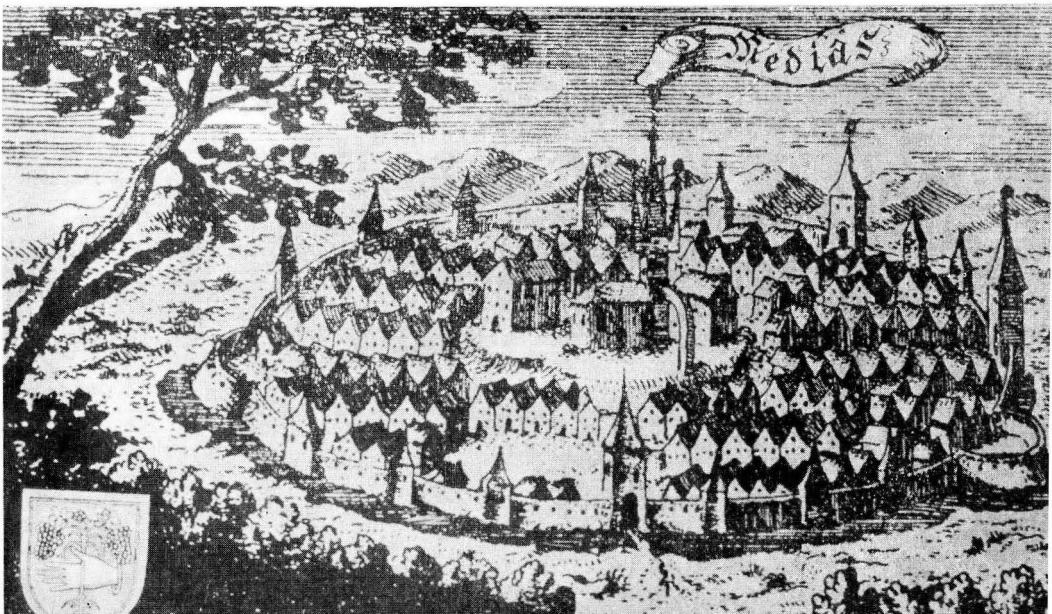
În text:

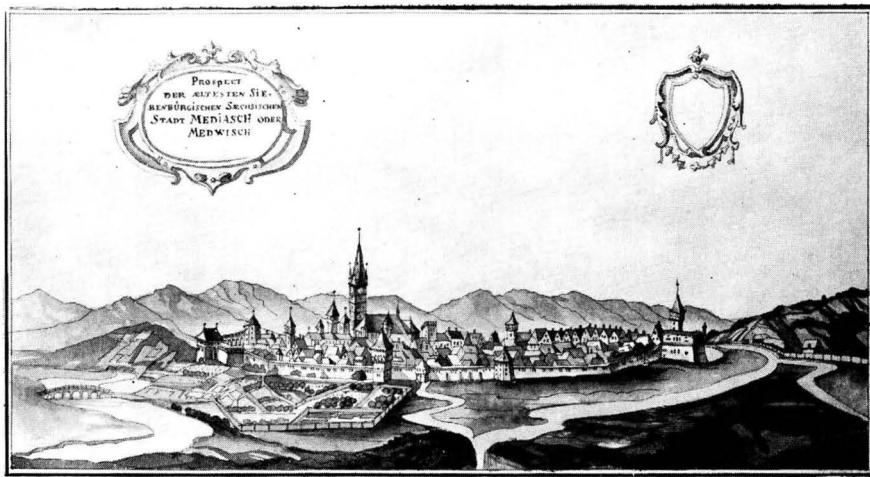
- I. Proiectul de fortificare a castelului și a pieței centrale, întocmit în 1705 de Giovanni Morando Visconti.
- II. Planul orașului Mediaș, întocmit în 1736 de Johann Konrad von Weiss.
- III. Planul orașului Mediaș, întocmit în 1750 de căpitanul Theumern.
- IV. Planul castelului cu biserică evanghelică Sf. Margareta.
- V. Strada Lenin privită dinspre sud. Desen de arh. Hermann Fabini.
- VI. Planul mănăstirii Franciscanilor.
- VII. Planul general al centrului istoric.

1. Vedere generală a orașului Mediaș, privit dinspre vest.

2. Vedere generală a orașului Mediaș în 1666. Gravură de H. I. Schullenberg.

3. Vedere generală a orașului Mediaș în 1736. Desen după stampa lui Johann Konrad von Weiss.

4. Semnul breslei dogarilor, din anul 1758 (colecția muzeului municipal).

5. Farfurie de zinc, din anul 1810, cu semnul breslei măcelarilor (colecția muzeului municipal).

6. Latura de nord a Pieței Republicii și vederea generală a castelului.

7. Latura de nord a pieței și vederea generală a castelului. Fotografie din 1912.

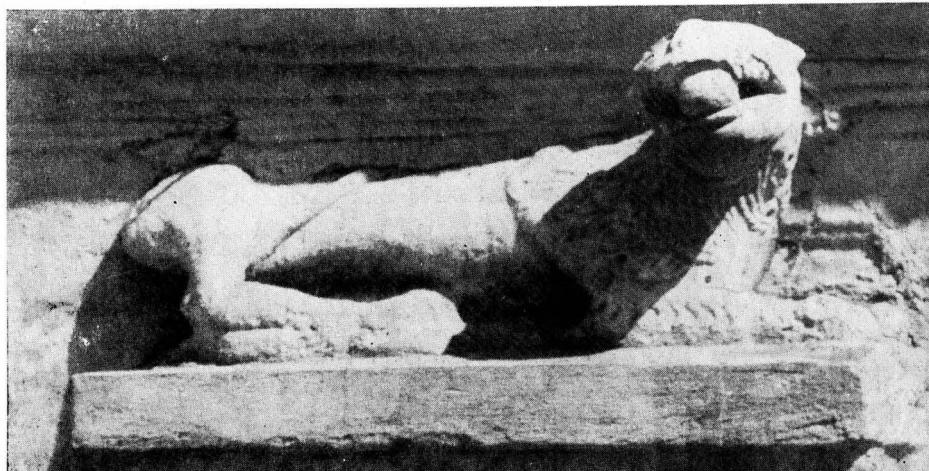

8. Casa Schuller (Piața Republicii nr. 21). Vedere dinspre sud.

9. Casa Schuller — Galeria în stil renaștere de la etaj.

10. Casa Schuller — Detaliu al portalului principal.

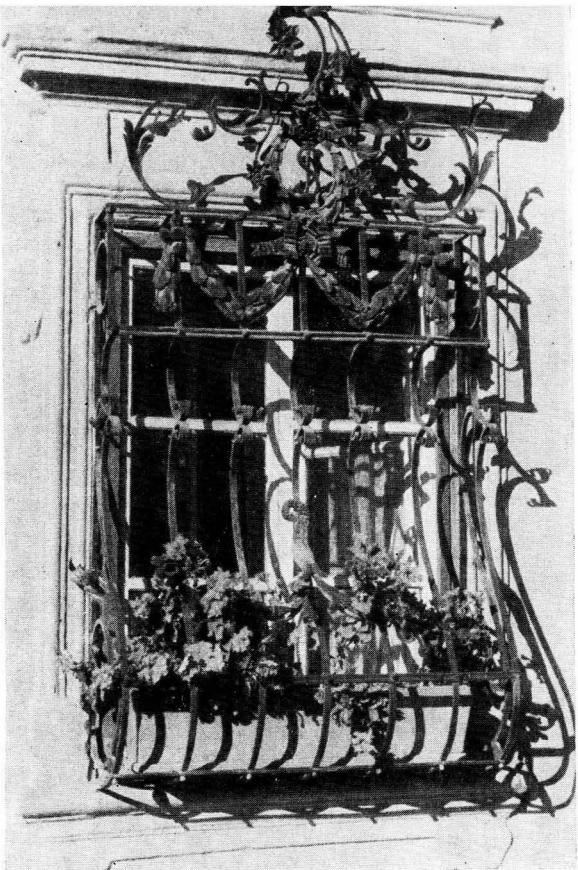

11. Casa Rosenauer (Piața Republicii nr. 22).

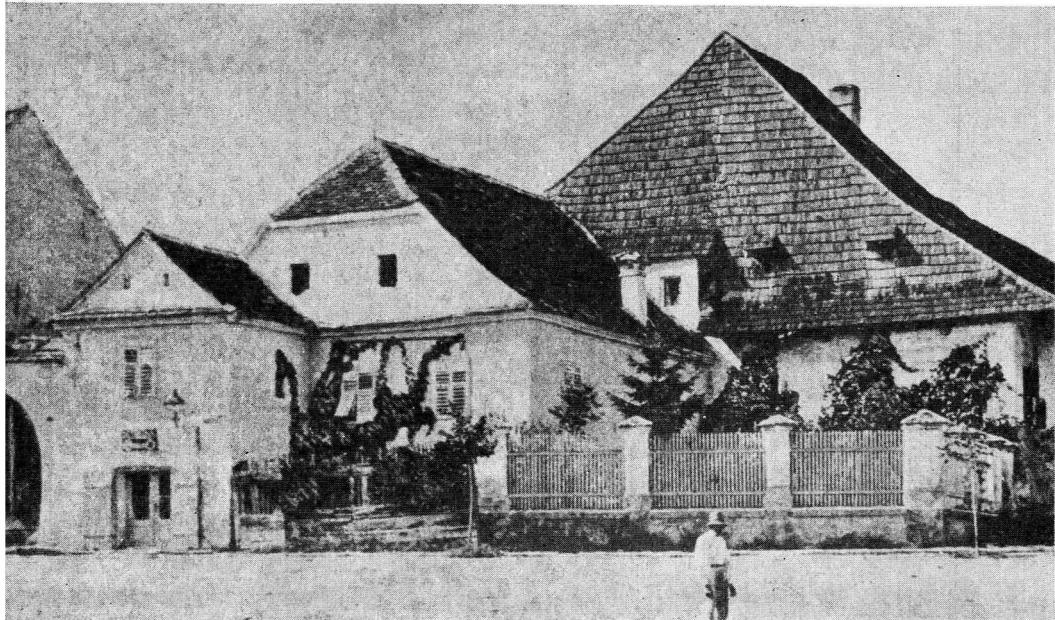

12. Casa Schuster (Piața Republicii nr. 14).

13. Grilajul ferestrei de la parterul casei Schuster.

14. Casa din str. Turnului nr. 2.
Fotografie din 1912.

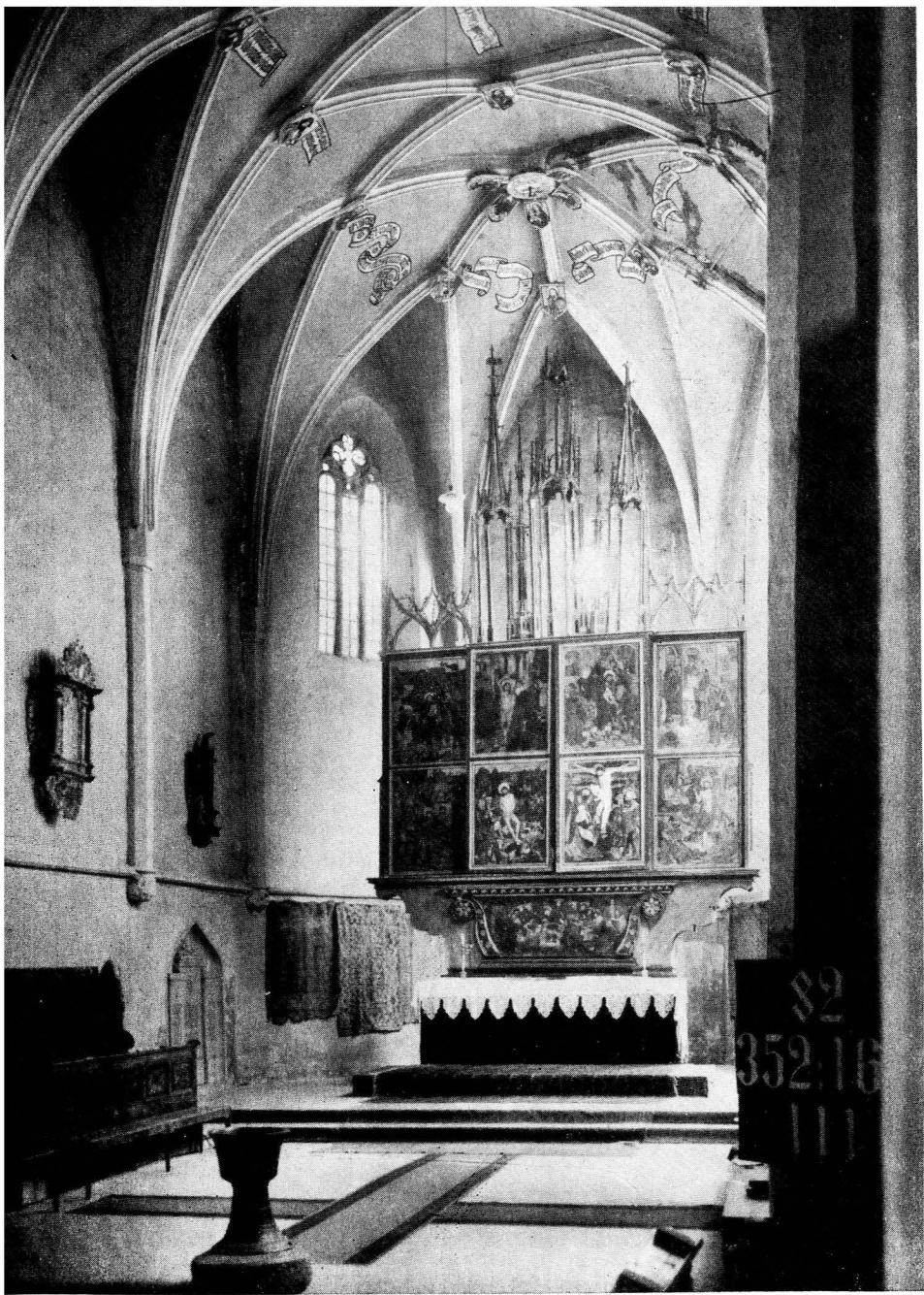
15. Castelul și biserică Sf. Margareta văzute din spre nord-vest.

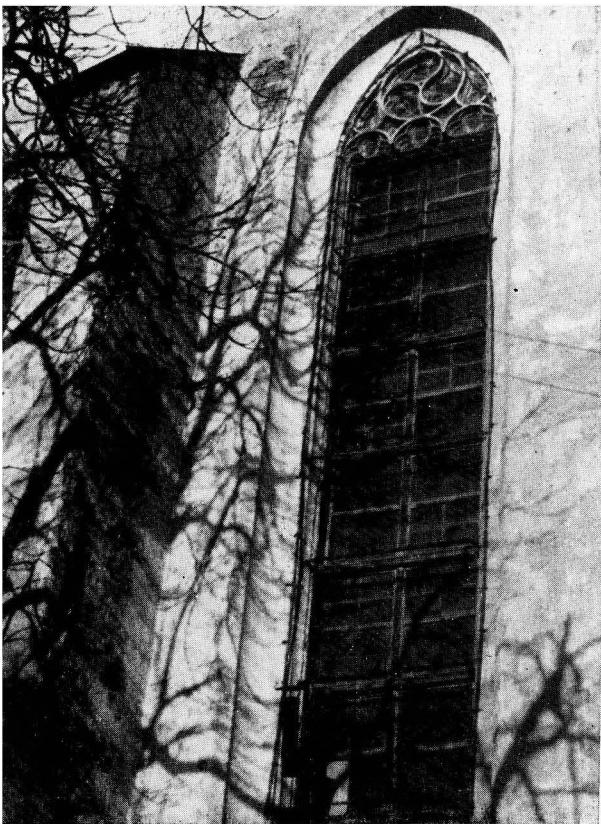
16. Castelul și biserică Sf. Margareta văzute dinspre nord-vest. Fotografie din 1912.

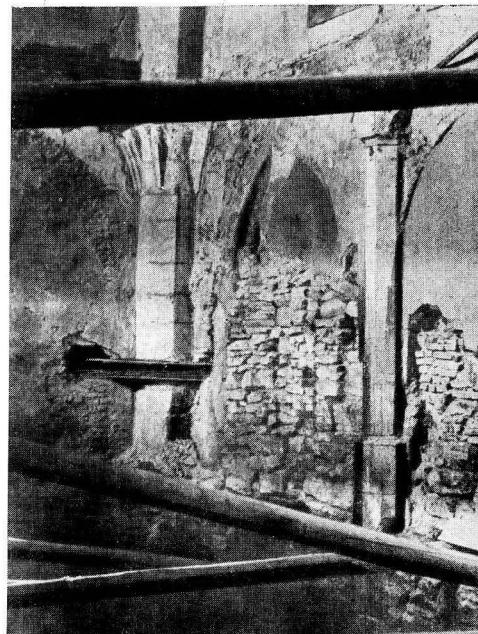
17. Castelul văzut dinspre sud.

18. Corul și absida bisericii Sf. Margareta.

19. Ancadrament de fereastră de pe fațada sud a bisericii Sf. Margareta.

20. Arcadele de pe latura de sud a turnului trimitășilor. Situație înainte de consolidarea din 1927–28.

22. Statuia de lemn a lui „Petru din turn“.

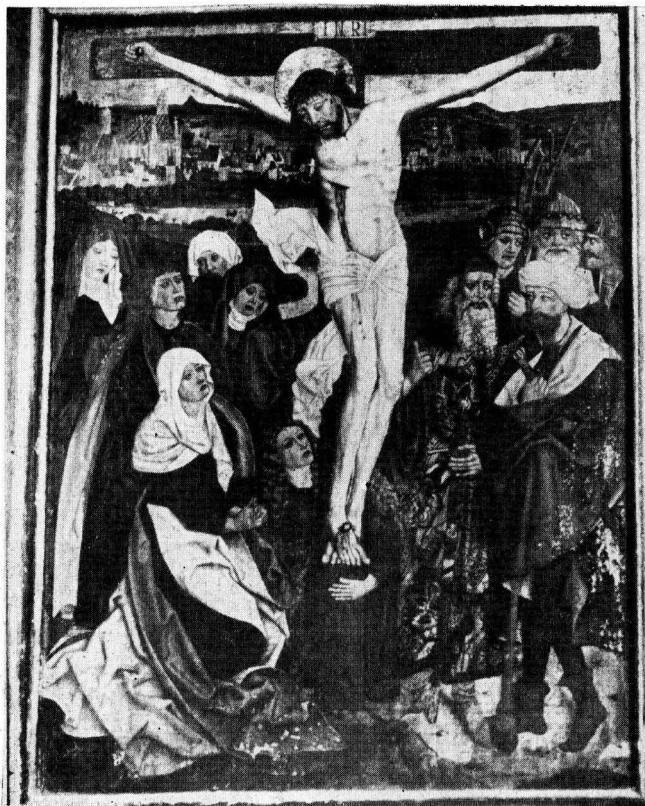

23. Cristelnita de bronz, databila la sfirșitul secolului al XIV-lea (existentă în biserică Sf. Margareta).

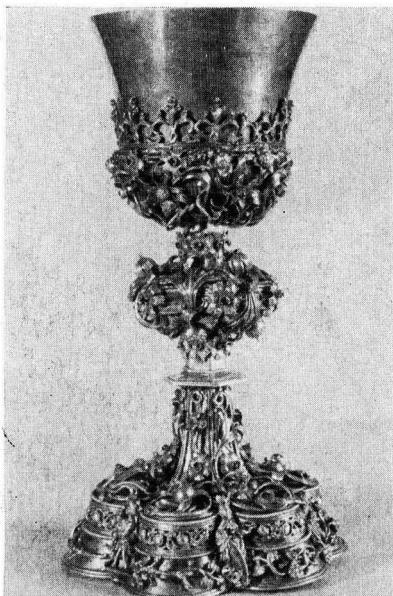

21. Turnul croitorilor și biserică Sf. Margareta, văzute din curtea caselor alipite laturei de sud a zidului de apărare.

24. „Răstignirea”. Pictură de pe altarul bisericii Sf. Margareta. Scena are ca fundal o vedere a orașului Viena.

25. Potir gotic tîrziu (începutul secolului al XVI-lea). Inventarul bisericii Sf. Margareta.

26. Cană din 1651. Este vizibilă reprezentarea alegorică a Mitei. Inventarul bisericii Sf. Margareta.

27. „Drumul spre Golgota“. Pictură de pe altarul bisericii Sf. Margareta.

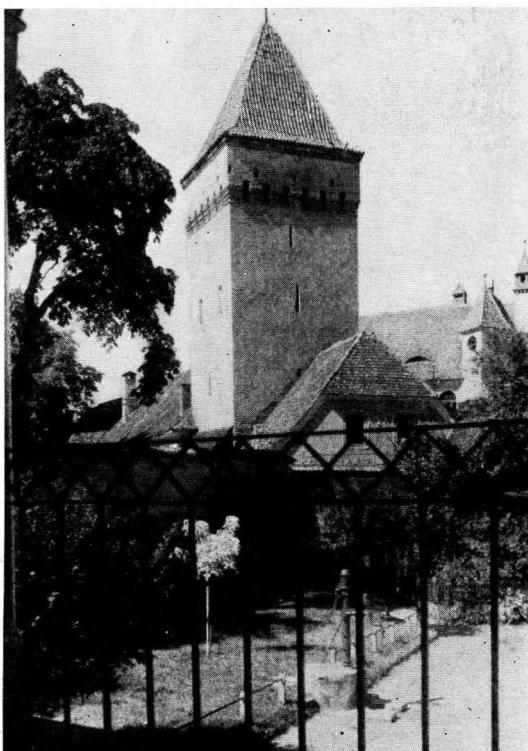
28. Turnul clopotelor cu bas-
tionul — transformat în lo-
cuință — care apără intrarea.
În ultimul plan, turnul trâ-
bișășilor.

29. Turnul Mariei.

30. Turnul croito-
rilor. Vedere din
1912.

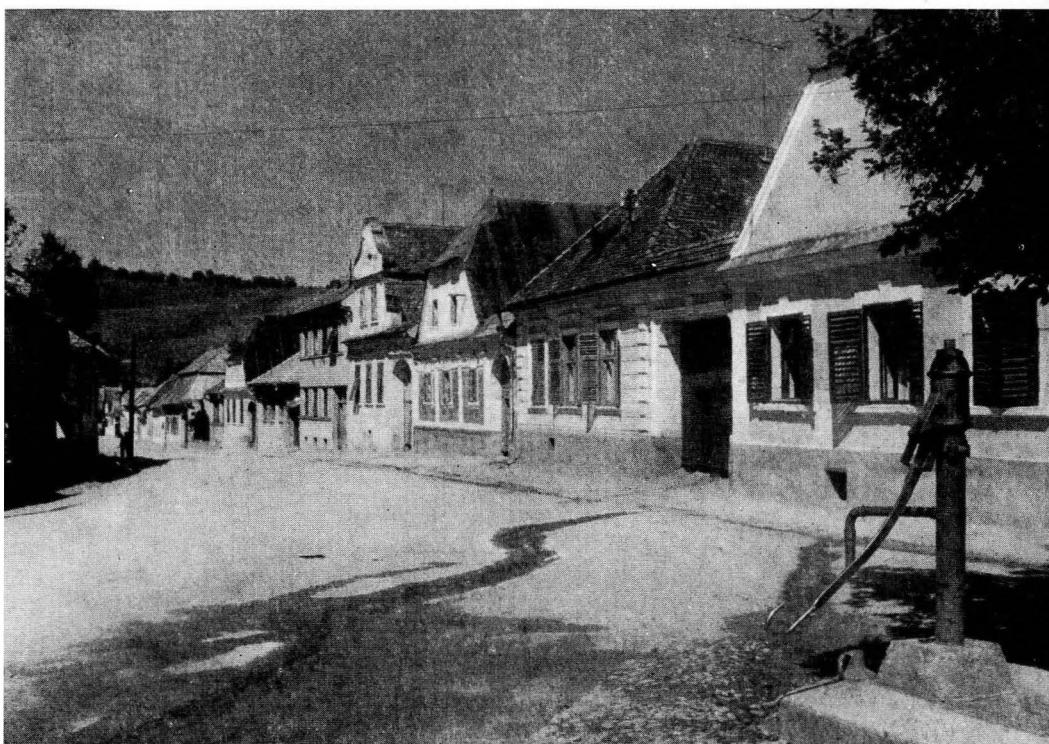
31. Turnul funarilor și casa în care s-a născut Ștefan Ludwig Roth.

32. Școala veche, turnul funarilor și casa lui Ștefan Ludwig Roth.

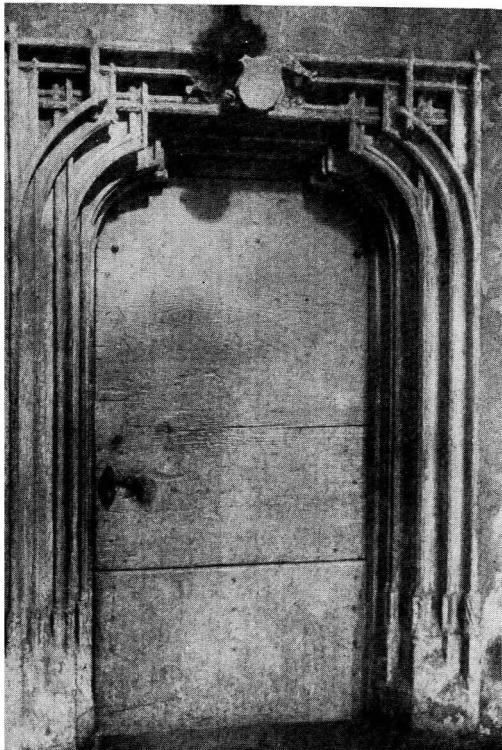
→
34. Vedere generală a străzii Gh. Doja.

33. Casa din strada
Gh. Doja nr. 10.

35. Casa din strada Gh. Doja nr. 20.

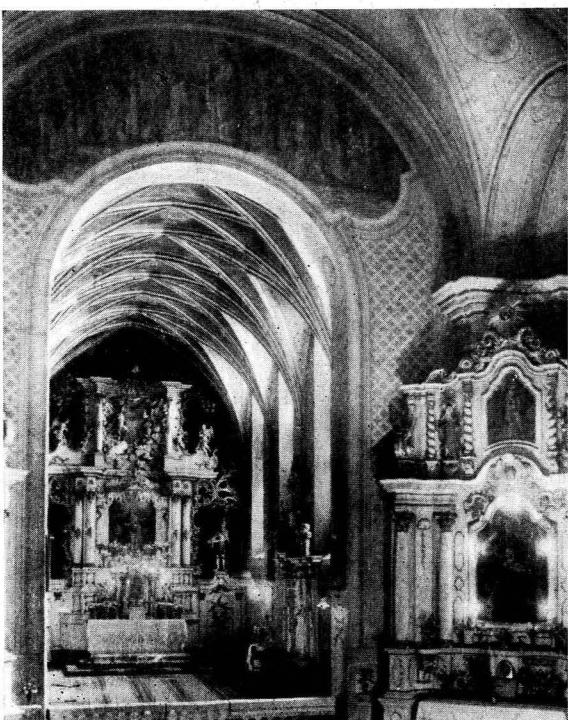

36. Biserica mănăstirii Franciscanilor.
Ancadrament de piatră la sacristie.

37. Mănăstirea Franciscanilor. Vedere dinspre sud-est.

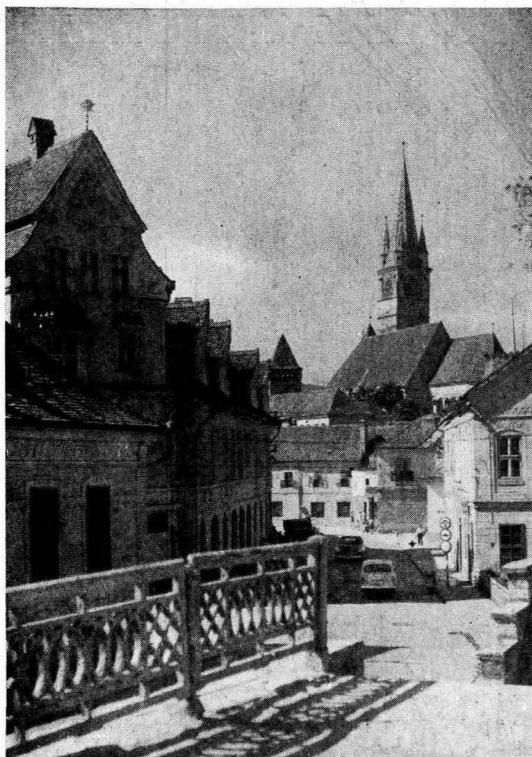

38. Biserica mănăstirii Franciscanilor. Vedere interioară.

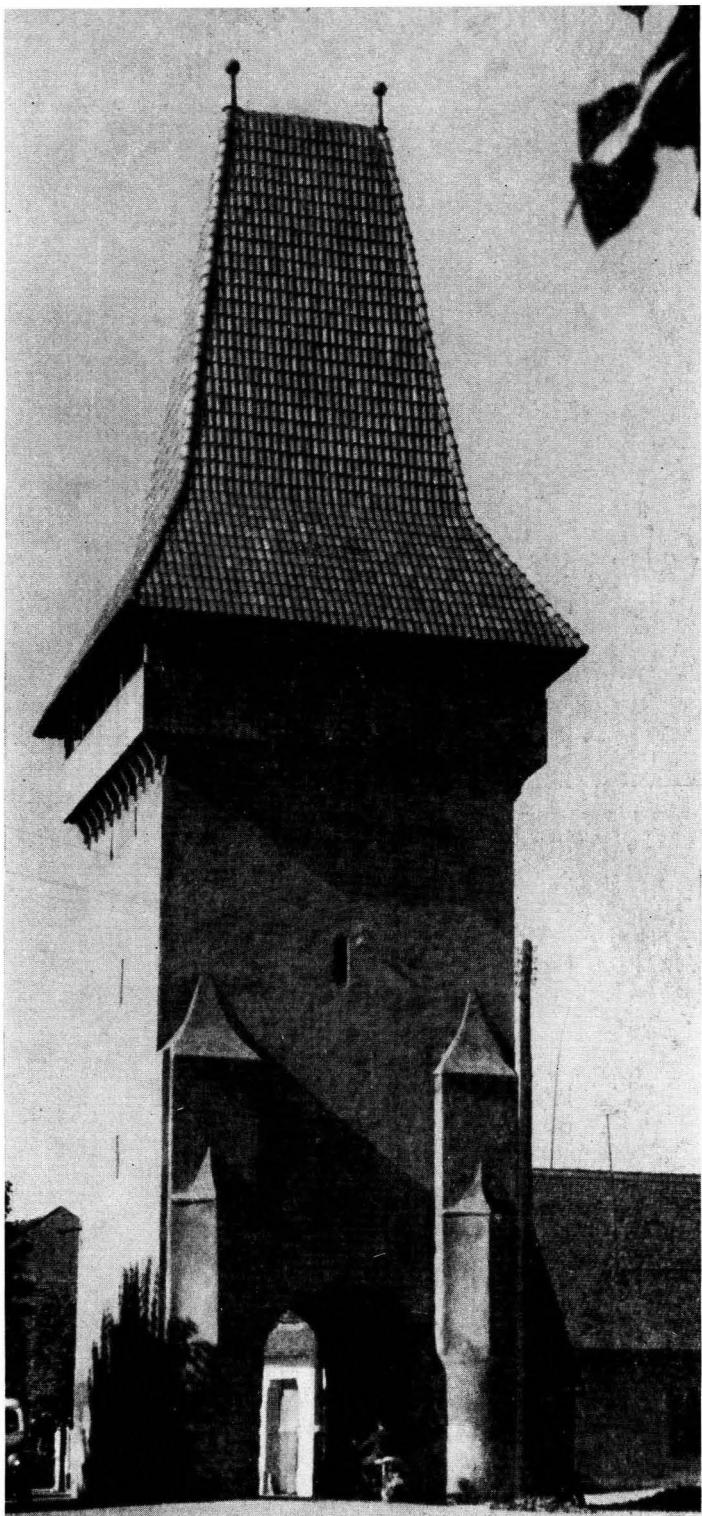

39. Biserica ortodoxă „Înălțarea Domnului“.

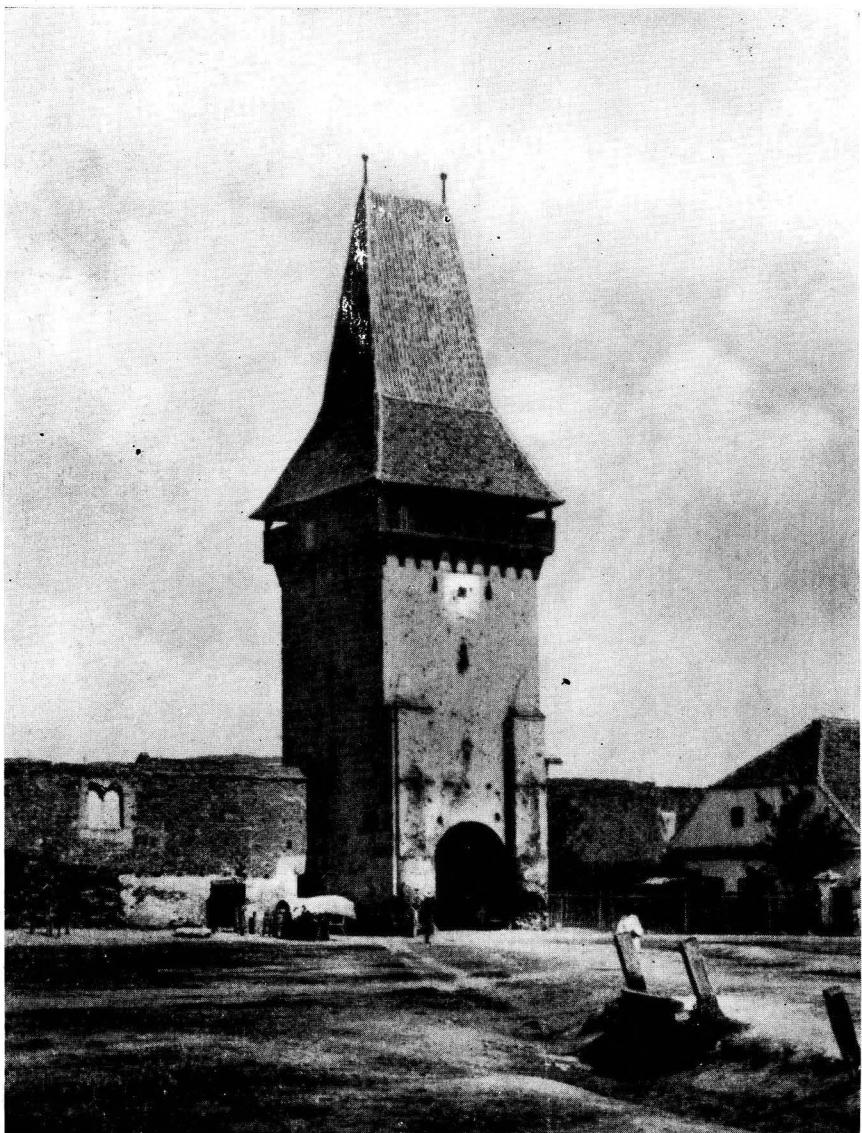

40. Strada 8 Mai, privită dinspre sud-est.

41. Turnul de poartă
Forkesch.

42. Turnul de poartă Forkesch, cu zidul de apărare dărîmat după 1912.

43. Turnul uliței făurarilor.

44. Turnul uliței făurarilor, văzut dinafara cetății. Situația din 1912.

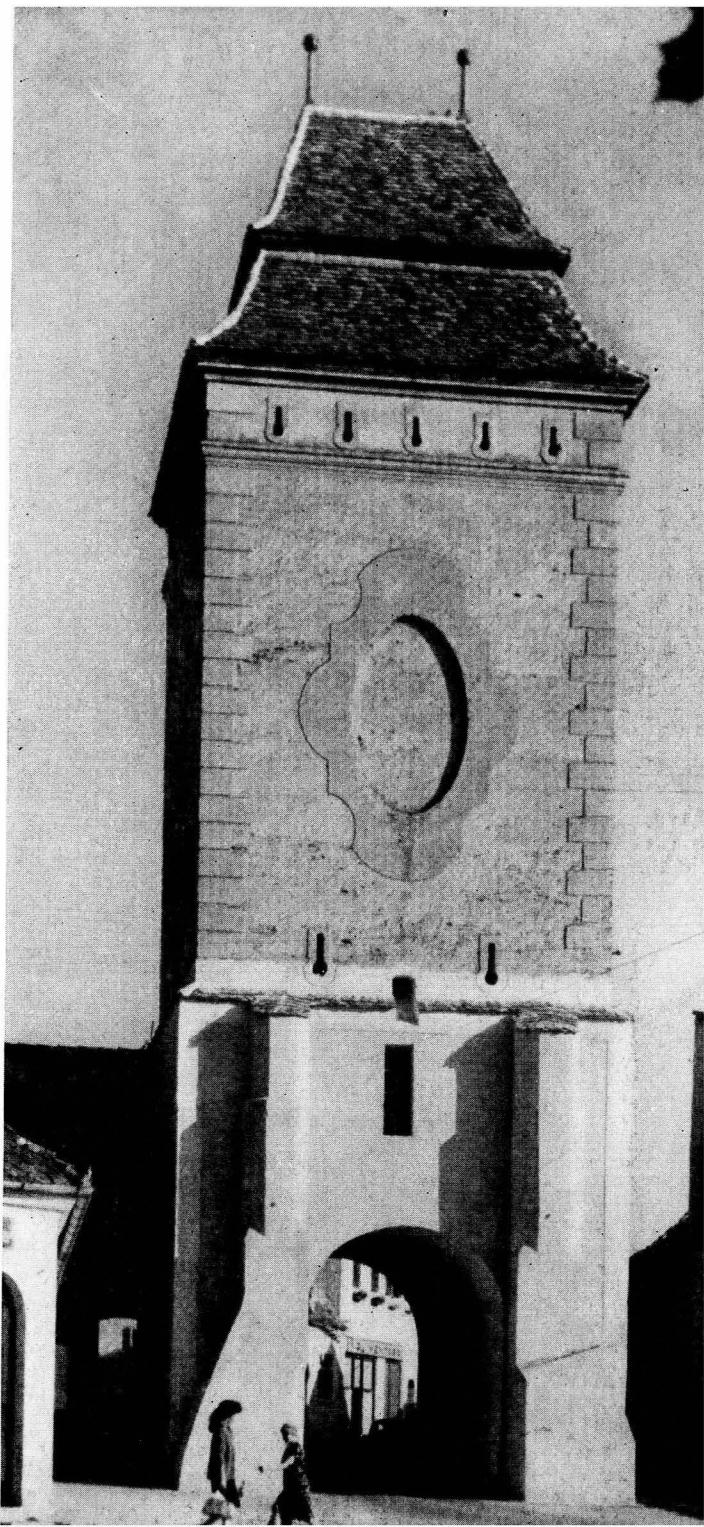

45. Turnul de poartă Zeckesch. Situația din 1912, înainte de dărimeare.

46. Ulița făurarilor, cu turnul și poarta. Situația din 1912.

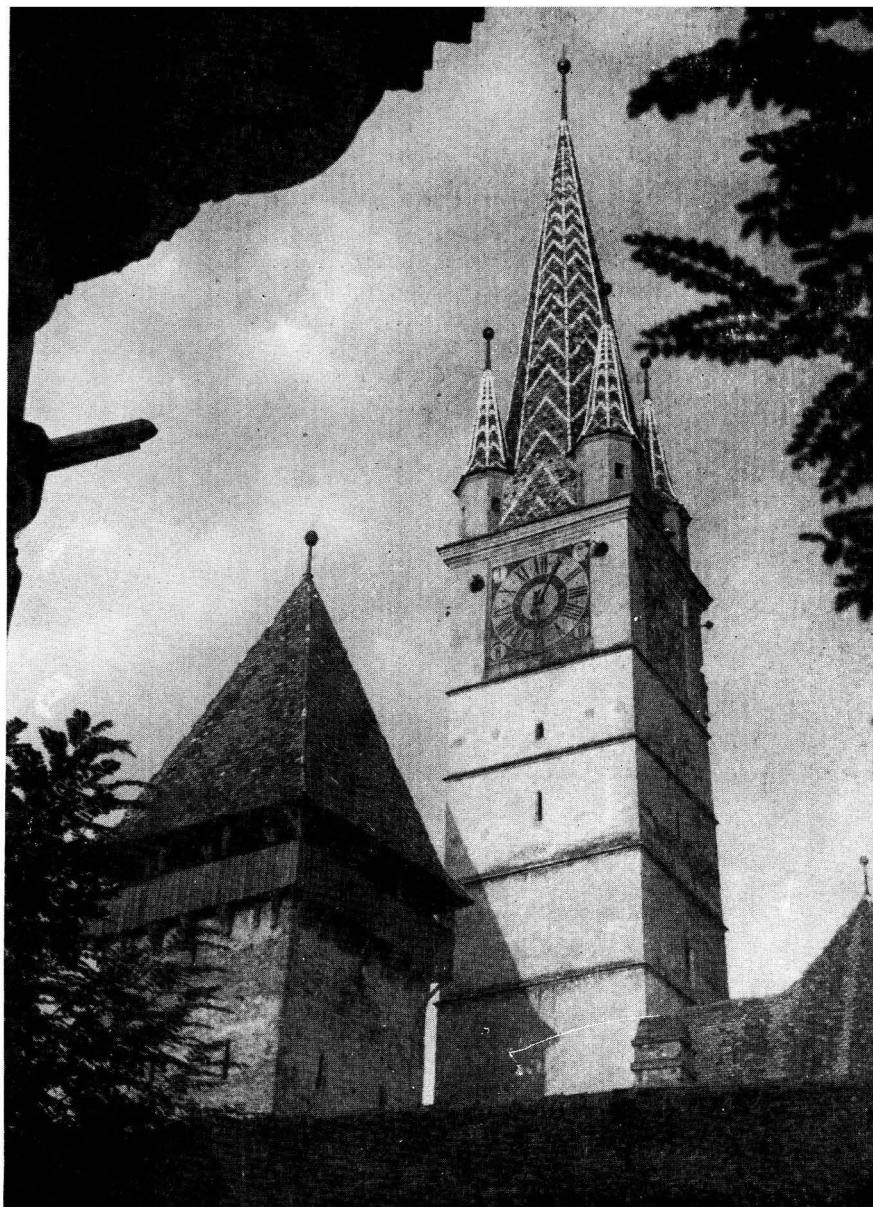
47. Turnul porții uliței
pietruite (Steingässer)

48. Cetatea orașului. Bastionul semicircular de pe latura vest.

49. Cetatea orașului. Detaliu al zidului de apărare de pe latura vestică.

50. Castelul cu biserica evanghelică Sf. Margareta, turnul trâmbițășilor și turnul clopotelor.

C U P R I N S U L

Pagini de istorie social-politică	6
Organizarea internă și viața cotidiană	17
Viața culturală	19
Evoluția centrului istoric	21
Monumentele istorice din Mediaș	26
Cetatea orașului	45
Bibliografie	53
Lista ilustrațiilor	55

Redactor: CORINA BUŞE
Tehnoredactor: ION IVAŞCU

Dat la cules 11.06.1968. Bun de tipar 19.10.1968. Apărut 1968.
Tiraj 1900+140 ex. broșate. Hirtie tipar înalt tip A de 80 g/m².
Ft. 16/610×860. Coli ed. 5,71. Coli de tipar 3,5. Comanda 2880.
Planșe tipo 16. A. nr. 22185. C. Z. pentru bibliotecile mari 72.
C. Z. pentru bibliotecile mici 728,8.

Intreprinderea poligrafică Sibiu, str. N. Bălcescu nr. 17
Republie Socială Română
Comanda 125

Colecția *Monumentele patriei noastre*
pone la dispoziția unor cercuri largi de cititori
lucrări despre principalele monumente istorice și de artă din România.
Cuprinzînd cca 50 pagini de text,
50–60 reproduceri și 1–4 planuri,
 fiecare lucrare din această colecție
oferă noțiunile necesare pentru cunoașterea monumentului prezentat
din punct de vedere istoric, artistic și cultural.

AU MAI APĂRUT:

- ◆ C. Daicoviciu și H. Daicoviciu
SARMIZEGETUSA
- ◆ C. Daicoviciu și H. Daicoviciu
ULPIA TRAIANA
- ◆ Em. Condurachi
HISTRIA
- ◆ Radu Vulpe
AŞEZĂRI GETICE DIN MUNTENIA
- ◆ M. Petrescu-Dimbovița
CUCUTENI
- ◆ M. Macrea, Oct. Floca, I. Berciu și N. Lupu
CETĂȚI DACICE DIN SUDUL TRANSILVANIEI
- ◆ Oct. Floca
CETATEA DEVA
- ◆ M. D. Matei și Al. Andronic
CETATEA DE SCAUN A SUCEVEI
- ◆ D. Tudor
SUCIDAVA
- ◆ V. Barbu
ADAMCLISI